

2022

Mladí ľudia z menších

Identita, dôvera,
vylúčenie, participácia

CVEK

centrum pre výskum
etnicity a kultúry

Mladí ľudia z menších

Identita, dôvera, vylúčenie, participácia

Autorky

Elena Gallo Kriglerová

Alena Holka Chudžíková

Jana Kadlečíková

Michaela Píšová

Vydalo

Centrum pre výskum etnicity a kultúry

Špitálska 10

811 08 Bratislava

CVEK

centrum pre výskum
etnicity a kultúry

Rok vydania: 2022

Text neprešiel jazykovou korektúrou.

Analýza je výstupom projektu "A Part for All - promoting participation of diverse young people", ktorý bol podporený z programu Erasmus+, Kľúčová akcia 2: partnerstvá pre spoluprácu.

**Financovaný
Európskou úniou**

Obsah

Úvod.....	2
Metodológia	3
Menšinová identita mladých ľudí.....	4
Sociálne vzťahy a priateľstvá	6
Vnímanie mladých ľudí z menšín zo strany okolia	8
Dôvera v inštitúcie na lokálnej úrovni a problémy mladých. Na koho sa môžu obrátiť?	9
Úloha školy v dnešnom svete - majú sa v nej mladí na koho obrátiť?	10
Poradenské zariadenia ako zdroj podpory	13
Organizácie poskytujúce podporu ľuďom zo menšinových skupín	14
Úloha samosprávy v podpore mladých ľudí z menšinových skupín.....	16
Problémy mladých ľudí v súčasnosti	17
Skúsenosti mladých ľudí z menšín so sociálnym vylúčením.....	18
Nepriateľské prejavy a negatívne reakcie okolia voči mladým ľuďom z menšín	22
Situácia mladých ľudí z menšín v porovnaní s mladými ľuďmi z väčšinovej populácie ...	23
Vnímanie menšín na Slovensku a prejavy nerovností	26
Skúsenosti mladých ľudí z menšín s participáciou	27
ZÁVER	30

Úvod

Táto analýza je prvým výstupom z projektu s názvom “A part for all - podpora participácie mladých ľudí z rozmanitých skupín”, ktorý Centrum pre výskum etnicity a kultúry (CVEK) realizuje od začiatku mája 2022.

V CVEKu sa téme participácie rôznych menšinových skupín venujeme už niekoľko rokov¹ a poukazujeme na to, že zapájanie rozmanitých skupín do tvorby politik, ale aj všeobecnejšie do života spoločnosti, je kľúčové pre vytváranie súdržnej spoločnosti.

V roku 2021 sme zároveň realizovali reprezentatívny výskum medzi mladými ľuďmi pre IUVENTA², ktorý sa zameriaval na situáciu mladých ľudí, a jednou z dôležitých tém bol aj hlas mladých. Ako sa ukázalo v tomto výskume, až 70% mladých ľudí si myslí, že ich hlas v spoločnosti nie je dostatočne vypočutý. Okrem toho si však až 90% mladých ľudí myslelo, že by mali mať možnosť vyjadriť sa a ich hlas by mal byť viac vypočutý.

Mladí ľudia z rôznych menšinových skupín alebo skupín, ktoré môžeme vnímať ako zraniteľné, sú v oblasti participácie a vypočutia ich hlasu v ešte nevýhodnejšej pozícii než mladí ľudia vo všeobecnosti. Dôvodom je práve ich menšinový status, pretože, ako v CVEKu dlhodobo upozorňujeme na základe zistení z našich výskumov, menšiny sú pre spoločnosť a štát či verejné inštitúcie väčšinou neviditeľné.

Mladí ľudia pritom v posledných rokoch čelia mnohým výzvam, ktorým predchádzajúce generácie nečelili. Pandémia ochorenia COVID-19, klimatická kríza, inflácia, čoraz väčší nárast vplyvu sociálnych sietí a dezinformácií, výrazné spoločenské zmeny - to sú všetko témy, ktoré majú omnoho výraznejšie dopady na mladých ľudí a zvlášť na mladých ľudí z prostredia menšín, ktorí sa často ocitajú na okraji záujmu spoločnosti a ich potreby nie sú brané do úvahy ani pri nastavovaní verejných politik.

Preto považujeme za mimoriadne dôležité dávať hlas mladým ľuďom z menšín, aby politiky reflektovali aj ich potreby a ich špecifickú situáciu.

V našom aktuálnom projekte sa preto zameriavame na mladých Rómov a Rómky, mladých ľudí z LGBTI+ komunity, mladých cudzincov a cudzinky, mladých ľudí so zdravotným postihnutím a zo socio-ekonomicky znevýhodneného prostredia v Bratislave a okolí. Naším zámerom je posilniť mladých ľudí z menšín a pomôcť im rozvíjať ich zručnosti, aby sa mohli aktívne zapájať do diania vo svojom okolí a komunitách.

V prvej fáze projektu sme zrealizovali výskum, ktorého cieľom bolo porozumieť situácii a vnímaniu mladých ľudí z menšín a dať im hlas. Zistenia z výskumu sú obsiahnuté v tejto analýze.

¹ Pozri napr. Gallová Kriglerová, E. et al. (2021), *Hlas menšín. Dvanásť prípadových štúdií zo zapájania zraniteľných skupín do tvorby verejných politik*, Bratislava, Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti.

² Gallo Kriglerová, E., Holka Chudžíková, A. (2021), *Čo si myslia mladi? Analýza dotazníkového prieskumu medzi stredoškólakmi*, Bratislava, IUVENTA/CVEK.

Metodológia

V rámci tohto výskumu sme v lete 2022 zrealizovali 23 individuálnych kvalitatívnych rozhovorov s mladými ľuďmi vo veku 16 až 28 rokov z vyššie spomínaných menšinových skupín. Do výskumu sa zapojilo osem mladých Rómov a Rómok, štyria mladí ľudia z LGBTI+ komunity, päť mladých ľudí so zdravotným postihnutím, päť cudzincov a cudziniiek a jedna respondentka zo sociálne-znevýhodneného prostredia. Respondentov a respondentky sme hľadali prostredníctvom svojich osobných kontaktov, organizácií, v ktorých sú zapojení/é alebo sú ich klientmi/kami, ale aj metódou snehovej gule.

V rozhovoroch sme sa venovali štyrom tematickým okruhom: vnímanie a prežívanie vlastnej menšinovej identity, dôvera voči inštitúciám a vnímanie podpory zo strany inštitúcií, skúsenosti so sociálnym vylúčením a skúsenosti s participáciou.

Všetci respondenti a respondentky boli na začiatku rozhovoru oboznámené s podmienkami účasti na rozhovore (anonymita, dobrovoľnosť, spôsob nakladania s dátami, nahrávanie a spracovanie nahrávky).

Zo všetkých rozhovorov bola zhotovená audionahrávka, ktorá bola prepísaná a tieto prepisy následne tvorili podklad pre analýzu. V texte uvádzame aj citáty z jednotlivých rozhovorov, ktoré sú anonymizované a odkazujeme len na príslušnosť k menšinovej skupine, s ktorou sa respondent/ka identifikoval/a.

Menšinová identita mladých ľudí

Sociálna identita je identita človeka založená na jeho príslušnosti k istým sociálnym skupinám. Skupiny nám dávajú pocit prináležania, identifikácia s istými sociálnymi skupinami je zdrojom vlastnej sebahodnoty, avšak môže byť aj zdrojom negatívnych pocitov (napr. zvnútornenej stigmy), najmä ak sú v spoločnosti voči danej skupine prítomné skôr negatívne postoje.³ V našom výskume sme sa zameriavali na to, ako mladí ľudia z rôznych menšinových a zraniteľných skupín prežívajú svoju identitu spojenú s ich príslušnosťou k istej skupine, čo pre nich táto identita znamená a čo im prináša v každodennom živote.

Mladí ľudia svoju menšinovú identitu prijímali postupne

Viacerí mladí ľudia, s ktorými sme sa vo výskume rozprávali, hovorili o procese, počas ktorého svoju menšinovú identitu postupne prijímali. V mladšom veku, v detstve sa viacerí z nich, najmä mladí Rómovia a Rómky, za svoju rómsku národnosť hanbili, najmä ak nebolo možné ju zatajiť. Niektorí preto v detstve pri otázke na národnosť/eticitu hovorili, že majú talianske či španielske korene. Túto stratégiu používali najmä preto, že vnímali, že cudzinecký pôvod bude u väčšiny populácie prijímaný pozitívnejšie než rómsky. Späťne to hodnotili ako hanbenie sa za niečo, za čo sa hanbiť netreba, avšak k tomuto prijatiu prichádzali postupne. V súčasnosti boli viacerí mladí Rómovia a Rómky, s ktorými sme sa zhovárali, na svoju identitu hrdí, avšak v pozadí stále zostával akýsi implicitný pocit menejcennosti a potreba zdôrazňovania toho, že sú rovnako hodnotní a dobrí, ako každý iný človek.

„Ja som samozrejme hrdá, že som Rómka, som na to pyšná, lebo mne sa páči tá myšlienka, že aj Róm môže dokázať to, čo Neróm, sme rovnakí, študujeme, vzdelávame sa, môžeme dokázať to, čo každý jeden človek.“ (žena, Rómka)

Podobne to vnímali aj tí, ktorí svoju rómsku identitu neriešia, a podľa ich slov sa za to ani nehanbia, ani s tým nemajú problém - akoby sa očakávalo, že problém budú mať, avšak oni to prežívajú inak.

Zároveň sa vo výpovediach vyskytla aj istá osudovosť a rezignácia - rómsku identitu neriešia, pretože je to niečo, čo neovplyvnia, narodili sa tak a musia s tým žiť. Všetky tieto výpovede o prežívaní vlastnej identity naznačovali istú zvnútornenú stigmú. Aj pri pozitívne prežívanej identite bolo v pozadí prítomné vedomie, že by sa za svoju identitu asi mali hanbiť. Niektorí svoju identitu začali prežívať s hrdosťou až vtedy, keď dosiahli nejaký životný úspech.

Aj v prípade ostatných mladých ľudí bola ich identita predmetom vývinu pod vplyvom udalostí. Cudzinci sa museli vyrovnávať s rôznymi zmenami identity po tom, čo sa presťahovali do novej krajiny. K vyhraneniu vlastnej identity u nich dochádzalo aj pod vplyvom lockdownov, kedy nemali možnosť prichádzať do kontaktu s inými ľuďmi okrem svojich krajanov, čo v nich umocnilo pocit prináležania k danej skupine.

Mladým LGBTI+ ľuďom chýba pocit bezpečia, aby mohli svoju identitu slobodne prejavovať

Mladí ľudia z LGBTI+ komunity si pravdepodobne prechádzali najkomplexnejším procesom vyjasňovania si svojej identity. Pre viacerých respondentov došlo k prijatiu seba samého až po tom, čo odišli zo svojho pôvodného prostredia (napr. sa presťahovali do iného mesta), kde sa

³ Tajfel, H., Turner, J. C., Austin, W. G., & Worchel, S. (1979), An integrative theory of intergroup conflict, *Organizational identity: A reader*, 56-65.

stretávali skôr s predsudkami a stereotypmi o LGBTI+ ľuďoch, a preto sa necítili slobodní byť aj navonok tým, kým sa cítili byť.

„Skrýval som sa pred svetom, hral som sa na niečo, čím nie som. V tom období, keď som sa hľadal, tak som proste vedel, že musím hrať nejakú hru, aby som sa mohol cítiť bezpečne, aby som zapadol, lebo o gayoch sa vtedy hovorilo, že sú to ľudia, ktorí sú chorí, nepričetní, že nepatria do spoločnosti, treba ich liečiť a pod. A toto keď dieťa stále počúva, tak si začne myslieť, že je to jeho chyba, on je na vine, že sa tak narodil. Takže až potom na vysokej škole [v inom meste, pozn. aut.] som začal byť otvorený keď som spoznal viac ľudí.“ (muž, LGBTI+)

Pre prakticky všetkých respondentov a respondentky z LGBTI+ komunity prijatie svojej identity úzko súviselo s pocitom bezpečia, ktorý dlho nenachádzali. Pod vplyvom pozitívnych reakcií z okolia sa postupne otvárali a vyrovnávali so svojou identitou, avšak aj v súčasnosti sa cítia úplne slobodne a komfortne len v prostrediach, ktoré dôverne poznajú a vedia, že im nič nehrozí, alebo v rámci LGBTI+ komunity. Pri ľuďoch, ktorých nepoznajú a od ktorých nevedia, akú reakciu môžu očakávať, sa cítia skôr na vážkach, či môžu byť úplne autentickými.

„Pre mňa je to také, že-... pre mňa je to taká samozrejmosť, ale niekedy je to taký vtipný pocit, že ten človek sa z toho snaží tak ľudovo povedané vybránuť.... Ale akože pri situáciách, kedy nejde o ľudí z komunity, tak je to viacej také, cítim sa tak viac na hrane, tak viacej na vážkach, či všetko je v pohode.“ (muž, LGBTI+)

Predsudky voči LGBTI+ ľuďom vedú k potrebe brániť si svoju identitu intenzívnejšie než u iných skupín

Mladí ľudia z LGBTI+ komunity mali zároveň spomedzi všetkých respondentov svoju identitu najviac spracovanú - preskúmanú a rozanalyzovanú. Zdá sa, že prežívanie vlastnej identity, toho, kým sú, pre nich bolo snád' zo všetkých mladých ľudí z menšín najkomplexnejšie. Jeden z respondentov to vysvetľoval tým, že v porovnaní s inými ľuďmi, si svoju identitu a „právo na existenciu“ musia omnoho intenzívnejšie „brániť pred svetom“ a to vzhľadom na negatívne vnímanie LGBTI+ komunity na Slovensku a nedostatočné práva, ktoré jej členom ako krajina priznávame.

Viacerí z nich svoju identitu nevnímali len cez svoje prináležanie k LGBTI+ komunite, ale oveľa širšie. Fakt, že boli LGBTI+ pre nich nebol jediným definujúcim faktorom a uvedomovali si mnohohrstevnosť identít.

„Je to veľká časť mňa a veľký dôvod, prečo som, kto som z rôznych dôvodov. A zároveň je to niečo, čo akoby nie je jediná vec ohľadom mňa, že je to veľká časť mojej práce aj toho všetkého, čo robím a zároveň je to, že som stále človek.“ (muž, LGBTI+)

Mladí trans ľudia si svoju rodovú identitu musia zaslúžiť

Pri mladých trans ľuďoch sa zároveň objavovala skúsenosť, že mali pocit, že si svoju rodovú identitu musia zaslúžiť - trans muž teda mal pocit, že musí byť výrazne maskulínny, aby ho ľudia skutočne považovali za muža.

„Človek sa musí konštantne dokazovať, a to hlavne, keď ešte nemá aj úradne zmenený rod. Musím si svoju identitu zaslúžiť, čiže je to také, že hlavne v detstve, a hlavne do 18 rokov, akoby ti vôbec nikto neveril tvoju identitu, lebo si príliš mladý na to, aby si vedel niečo, a nemôžeš to vedieť. (...) Musím sa konštantne dostávať do nejakých stereotypov, aby som vôbec zapadol do toho, do tej predstavy toho, kto mám byť.“ (muž, LGBTI+)

Takéto prežívanie bolo súčasťou ich vývinu a objavovania toho, čo ich identita všetko obnáša a postupne sa toto vnímanie menilo smerom k tomu, že nemajú potrebu napĺňať očakávania okolia. Prispelo k tomu najmä ukončenie procesu tranzície a aj administratívne zmenený rod, vďaka čomu sa už cítili slobodne aj vo vyjadrovaní (používanie mužských gramatických tvarov a zámen). Úradné potvrdenie rodovej identity teda prinieslo aj potvrdenie pred okolitým svetom. Vďaka tomu sa zbavili pocitu, že ich niekto môže ešte spochybňovať.

Rozpory medzi sebavnímaním mladých ľudí so zdravotným postihnutím a tým, ako ich vníma spoločnosť

Prežívanie vlastnej identity u mladých ľudí so zdravotným postihnutím sa dost' líšilo v závislosti od typu postihnutia. Niektorí to nemali spracované vôbec a ani sa nad tým zrejme nikdy nezamýšľali. Viacerí však vnímali akoby rozpor medzi tým, ako ich vníma kvôli ich postihnutiu/diagnóze spoločnosť a ako sa vnímajú oni sami. Mladý muž s Aspergerovým syndrómom svoju diagnózu nevnímal ako postihnutie, hoci spoločnosť to tak definuje. On sám sa vnímal jednoducho ako iný typ človeka.

„Nie je to také, že nemám nohu, nemám ruku, nemôžem niečo robiť, som slepý... Nie, som len trochu iný typ človeka (...) A možno to [Aspergerov syndróm, pozn. aut.] ani není postihnutie, možno je to nejaká spoločná sada vlastností...“ (muž so zdravotným postihnutím)

Iný mladý muž s telesným postihnutím je so svojou identitou vyrovnaný, avšak v nových situáciách ráta s neprijatím zo strany ostatných ľudí. Mladí ľudia so zdravotným postihnutím vnímali, že spoločnosť im pripisuje istú odlišnosť, sami sa však často za odlišných nepovažovali. Skôr sa umiestňovali na spektrum rozmanitosti.

Sociálne vzťahy a priateľstvá

Väčšina mladých ľudí z menších, s ktorými sme hovorili, udržiava zmiešané priateľstvá a pohybuje sa v zmiešaných sociálnych skupinách. Výnimkou boli do istej miery mladí ľudia so zdravotným postihnutím a mladí LGBTI+ ľudia, ktorí sa prevažne pohybovali v rámci queer komunity (pozri nižšie).

Mladým Rómom a Rómkam skôr vyhovujú zmiešané priateľstvá, priateľstvá s Rómami sú však zdrojom pozitívnych pocitov

Mladí Rómovia majú podľa ich vyjadrení skôr zmiešané skupiny priateľov, čo vysvetľovali tým, že sa priatelia s ľuďmi, ktorí im „sahnú“ osobnostne. Niektorí to však vysvetľovali aj tým, že Nerómovia sú im bližší, podobnejší. Viacerí sa vo svojich výpovediach prakticky automaticky dištancovali od iných mladých Rómov, ktorých popisovali ako „neslušných“, či „nepriprôsobivých“. Je však nutné poznamenať, že našimi respondentmi a respondentkami boli mladí Rómovia a Rómky z integrovaného prostredia, resp. v takom žili posledných niekoľko rokov.

„Skôr mám tých bielych kamarátov, to od malička asi. Aj keď som bol malý, tak som nemal veľa kamarátov Rómov. Skôr som si rozumel s tými bielymi, lebo neboli takí vulgárni, neboli zlí, a boli takí inakší, no... Skôr je lepšie v tom zmiešanom kolektíve. Nevieť, tak z mojej skúsenosti, podľa toho, aký ten človek je. Mne vyhovujú viac tí bieli kamaráti, lebo oni sú takí viac ako ja.“ (muž, Róm)

Pre niektorých sú však priateľstvá s inými mladými Rómami zdrojom pocitu domova a pozitívneho emocionálneho prežívania, ktoré ťažko popisovali.

„Ked' teraz idem do práce a mám tam kolegov Róma a Rómku, tak je to také srdcu pohladujúce (...) že som medzi svojimi. Akože, pochopíme sa iba my medzi sebou. Nevieť to vysvetliť. Ja som akurát aj šéfke povedala, že ja v tejto práci cítim taký domov a to hlavne kvôli nim. Úplne tam cítim domov.“ (žena, Rómka)

Mladí Rómovia a Rómky považovali zmiešané sociálne kontakty za dôležité pre vytváranie vzájomných väzieb, ale aj pre to, aby sa neprehlbovala sociálna izolácia napríklad mladých Rómov z marginalizovaných komunít. Priateľstvá a kontakty s mladými ľuďmi z väčšinovej spoločnosti im môžu pomôcť získať nové podnety a posunúť sa v živote ďalej.

Mladí cudzinci a cudzinky vytvárajú skôr medzinárodné sociálne vzťahy

Mladí cudzinci si tiež vytvárali zmiešané sociálne vzťahy a priateľstvá, avšak išlo skôr o zmiešané medzinárodné komunity. Zahraniční študenti sa tak napríklad skôr stretávali medzi sebou, než že by išlo o zmiešané komunity cudzincov a Slovákov. Pre cudzincov bolo ťažšie nadväzovať vzťahy so Slovákami, a to najmä kvôli veľmi odlišným životným skúsenostiam. Cudzinci vnímali ako spoločnú črtu, na ktorej môžu stavať, to, že sú cudzincami a majú migračnú skúsenosť. Ďalším dôvodom bolo to, že **cudzinci so Slovákami nezdíleali kultúrny kontext, a tak mávali pocit, že sú outsidersi:**

„Spoznal som sa s ľuďmi z viacerých krajín. S nimi som komunikoval po anglicky. Títo mi boli takí bližší kamaráti. Ked' som bol v škole, nemal som blízke kamarátstva. Cítil som, že nemôžem zapadnúť do tej komunity kvôli jazyku. Ked' som začal chodiť na tú druhú školu, mal som nula kultúrneho kontextu. Nevedel som nič o Slovensku.“ (muž, cudzinec)

Postupom času si niektorí cudzinci dokázali vytvoriť aj vzťahy so Slovákami, najmä keď už lepšie ovládali jazyk a pravdepodobne aj lepšie rozumeli kultúrnemu kontextu. Pre niektorých bolo nadväzovanie vzťahov s domácim obyvateľstvom kľúčovým faktorom pre úspešnú adaptáciu na život v novej krajine.

„Toto [orientácia len na krajanov, pozn. aut.] by som nikomu, žiadnemu cudzincovi neodporúčal, lebo keď si už migroval, do akejkoľvek krajiny, tak na to, aby si sa nejako komfortnejšie cítil, potrebuješ sa adaptovať.“ (muž, cudzinec)

Sociálne kontakty mladých ľudí so zdravotným postihnutím záviseli od typu ich postihnutia

Sociálne vzťahy mladých ľudí so zdravotným postihnutím do značnej miery záviseli od typu ich postihnutia. Ak išlo o intelektové postihnutie, ich priateľstvá a sociálne vzťahy tvorili prevažne mladí ľudia s podobným postihnutím, prípadne ľudia z pomáhajúcich profesií, ktorí sú na ich sieť nejakým spôsobom napojení. V prípade telesného postihnutia mali mladí ľudia priateľstvá z rôznych prostredí, ktoré získavali cez svoje záľuby (napr. hudba). Niektoré zdravotné postihnutia (porucha autistického spektra) zároveň mladých ľudí akoby predurčovali k tomu, že ich sociálne kontakty sú veľmi úzke, keďže z povahy svojej diagnózy nemajú potrebu vyhľadávať veľa sociálnych kontaktov a skôr udržiavajú jedno-dve priateľstvá s podobne zmýšľajúcimi ľuďmi (teda tiež s ľuďmi s PAS).

Mladí LGBTI+ ľudia hľadajú pocit bezpečia v rámci queer komunity

Mladí LGBTI+ ľudia sa takmer výlučne pohybovali len v rámci queer komunity. Dôvodom bol **pocit bezpečia, ktorý im táto komunita poskytuje**, možnosť byť autentickými a prejavovať slobodne svoju identitu. Jeden z respondentov mal aj zmiešané sociálne kontakty, avšak uznával, že queer komunita môže ľuďom poskytovať oveľa väčší pocit bezpečia, a preto chápal, ak sa mnohí LGBTI+ ľudia pohybujú najmä v tomto prostredí.

„Teraz som v takom období, že vlastne pracujem pre queer organizáciu, som v queer spolku, tak nestretávam často iných ľudí (...) byť úplne izolovaný, to asi nie je fajn, ale nevidím nič zlé ani na tom, keď človek sa vedome rozhoduje a stavia svoj život tak, aby bol obklopený queer ľuďmi, a to hlavne preto, že vlastne v tej väčšinovej spoločnosti sa necíti nutne bezpečne.“ (žena, LGBTI+)

Nemusí pritom ísť nevyhnutne len o pocit fyzického bezpečia (bezpečnosti), aj keď aj to je samozrejme mimoriadne významná téma, najmä v súčasnosti. Mladí LGBTI+ ľudia majú množstvo skúseností s nevhodnými poznámkami, urážkami, spochybňovaním a zo škôl aj so šikanou. Toto sú skúsenosti, ktorým sa prirodzene chcú vyhýbať, ak je to možné. Ide však tiež o pocit istoty, že budú v danom prostredí prijatí vo svojej autentickosti bez toho, aby museli niečo dokazovať, vysvetľovať či si svoju identitu zasluhovať.

Vnímanie mladých ľudí z menšín zo strany okolia

Skúsenosti so šikanou a podceňovaním mali mnohí mladí ľudia z menšín najmä na základných školách

Viacerí mladí ľudia z menšín sa najmä v školskom prostredí stretávali s podceňovaním či šikanou, predovšetkým na základnej škole. Niektorí Rómovia a Rómky mali zo základnej školy negatívne zážitky, kedy učitelia uprednostňovali nerómskych žiakov. Naším respondentom to prinášalo pocity zmätku, nerozumeli, prečo sa tak učitelia správajú. V prípade jedného respondenta došlo k zmene až po tom, čo „niečo dokázal“ - bol úspešný v hre na hudobnom nástroji. Na stredných školách sa už väčšinou s podobnými skúsenosťami Rómovia a Rómky nestretávali a skúsenosť prijatia na strednej škole mala aj respondentka, ktorá je moslimka a navštevovala cirkevnú strednú školu. Mladí ľudia so zdravotným postihnutím si však ponížovanie zažili aj v rámci vlastných rodín, mali tiež skúsenosť so šikanou v detstve zo strany starších detí.

Vysoké školy sú otvorenejšie, ale aj tam sa vyskytujú predsudky

Na vysokých školách sa väčšinou cítili prijatí tak Rómovia, ako aj cudzinci. Cudzinci mali skúsenosť aj s tým, že v prvých mesiacoch im aj vyučujúci vychádzali v ústrety, kým sa zorientovali v systéme slovenského vysokého školstva a aspoň trochu si osvojili jazyk. Snažili sa im byť nápomocní, rovnako aj niektorí spolužiaci. Rómski študenti a študentky na vysokých školách sa tiež cítili prevažne prijatí, avšak vyskytli sa aj skúsenosti s nevhodnými poznámkami na ich pôvod či otázkami prameniáciami zo stereotypného vnímania Rómov ako tých, ktorí nemôžu študovať na vysokej škole (pozri vyššie v časti o význame identity).

Vyskytli sa však aj skúsenosti so šikanou na vysokej škole, o ktorých hovorila jedna respondentka - Rómka:

„Bola som tam jediná Rómka, medzi 30timi Nerómami, a tí mi to dávali veľmi pocítiť. Ja som bola každý jeden deň objektom ich rozprávania, ako chodím oblečená do školy, vtedy som sa dozvedela, že Rómovia majú nejaký špecifický zápach, niekoľkokrát som bola zdieľaná na internete v nejakých súkromných skupinách, ktoré si vytvorili. A chcela som to riešiť.“ (žena, Rómka)

V tomto prípade však situácia nemala konštruktívne riešenie, katedra to riešiť odmietala, dokonca aj rómski pedagógovia sa to skôr snažili ignorovať, bagatelizovať, či poukazovať na to, že oni tomu tiež čelia celý život a nedá sa s tým nič robiť. Akoby rezignovali na riešenie a prijali situáciu takú, aká je. Keďže sa teda respondentke nedostalo zo strany školy podpory (pozri časť o dôvere), situáciu vyriešila svojím odchodom a prestupom na inú školu. Tam sa dočkala prijatia

zo strany spolužiakov, čo si vysvetľovala tým, že išlo o väčšie mesto, kde boli ľudia otvorenejší a zvyknutí na rozmanitosť. Na tejto škole však mala skúsenosť s vyučujúcim, ktorý v rámci svojich prednášok a seminárov šíril stereotypné a rasistické názory o Rómoch,

Mladí LGBTI+ ľudia cítili prijatie zo strany spolužiakov na stredných školách, skúsenosti s učiteľmi boli rôzne

Mladí LGBTI+ ľudia si na svoje skúsenosti v škole spomínali rôzne. Zo strany spolužiakov na stredných školách sa im väčšinou dostalo prijatia, v triede mali aj viacero queer spolužiakov, neboli teda osamotení a ani nemali skúsenosť s vyslovene homofóbnymi prejavmi. Skúsenosti s postojmi a správaním učiteľov a učiteľiek už boli rôzne. Niektorým učiteľia a učiteľky dávali podporu, iní však mali skúsenosť s homofóbnymi učiteľmi a učiteľkami, najmä staršej generácie, ktorí do vyučovania prinášali rôzne konšpiračné teórie o „LGBTI propagande“.

„Tam reálne na strednej nebol vôbec nikdy problém medzi spolužiakmi. Medzi učiteľmi, to už je iný príbeh. Boli učiteľia, o ktorých sme vedeli, že sú otvorene queerfóbní. Boli učiteľia, ktorí otvorene počas nejakých hodín hovorili o tom, ako ich západ ničí a doniesol nám LGBTI+ propagandu. A potom boli učiteľia, o ktorých sme vedeli, že sa môžeme na nich spoľahnúť. Niektorí učiteľia, odkedy som povedal, že používam toto meno, tieto zámená, tak s tým boli úplne v pohode, za čo som bol veľmi vďačný.“ (muž, LGBTI+)

V prostredí vysokých škôl sa mladí LGBTI+ ľudia cítili omnoho viac prijatí, toto prostredie vnímajú ako otvorené a akceptujúce.

Dôvera v inštitúcie na lokálnej úrovni a problémy mladých. Na koho sa môžu obrátiť?

Dôležitou oblasťou, ktorá zohráva kľúčovú rolu v tom, ako sa môžu mladí ľudia rozvíjať a nakoľko môžu udržiavať kvalitu svojho života, je to, ako fungujú rôzne inštitúcie, ako riešia problémy mladých a či sa na ne môžu mladí ľudia obrátiť, keď majú v živote nejaký problém.

Inštitúcie zohrávajú významnú úlohu aj v prípade rôznych špecifických skupín mladých ľudí a na Slovensku často dochádza k tomu, že konkrétnym problémom alebo potrebám týchto skupín sa inštitúcie prakticky vôbec nevenujú.

Preto sme sa v ďalšej časti nášho výskumu venovali práve inštitúciám z pohľadu mladých ľudí z jednotlivých skupín. Zamerali sme sa na to, ako vnímajú úlohu školy a či v nej majú dostatočné zázemie aj na to, aby sa mohli niekomu zdôveriť so svojimi problémami. Zároveň sme sa zamerali na poradenské zariadenia - ako ich mladí ľudia vnímajú, či im dôverujú a či by sa na ne obrátili v prípade problémov. Ďalšou oblasťou je úloha samosprávy - teda či ju vnímajú ako relevantného aktéra, ako podľa nich mesto pristupuje k ich špecifickým problémom a čo by mali samosprávy zlepšiť v prístupe k mladým ľuďom.

Poslednými dvoma oblasťami sú špecifické organizácie, ktoré vznikajú a existujú na podporu mladých ľudí - zaujímala nás ich reflexia mladými a to, či sa oni sami na tieto organizácie obracajú. V poslednej časti sme skúmali problémy mladých ľudí v dnešnej spoločnosti.

Úloha školy v dnešnom svete - majú sa v nej mladí na koho obrátiť?

Škola by podľa mladých nemala byť len o učení

Výskum CVEKu s názvom “Mladí a extrémizmus” z roku 2022⁴ priniesol veľmi dôležité zistenia o tom, ako mladí ľudia vnímajú úlohu školy v dnešnom svete. V tomto výskume až 80% mladých ľudí vo veku 16-25 rokov uviedlo, že škola by nemala byť len o učení, ale mala by aj riešiť problémy mladých ľudí. Ak má teda študent nejaký problém, mal by sa v škole nájsť nejaký dospelý, ktorý by študentovi či študentke pomohol. Príklon k tomu, že škola má slúžiť len na učenie, sa ukázal len u 11% mladých. Na sedembodovej škále sa dokonca až takmer 50% priklonilo k najsilnejšiemu súhlasu, teda zvolili variant 7.

Veľmi podobné zistenia sa objavili aj v tomto výskume zameranom na mladých ľudí z rôznych špecifických skupín. Len zopár respondentov v rozhovoroch uviedlo, že hlavnou úlohou školy je odovzdávať žiakom informácie a vedomosti. Všetci ostatní sa zhodli na tom, že škola plní, alebo by mala plniť, aj mnohé ďalšie funkcie, ktoré sú dokonca v dnešnej dobe oveľa dôležitejšie ako samotné vzdelávanie.

V prvom rade a najčastejšie mladí ľudia hovorili o tom, že škola by mala byť predovšetkým **bezpečné miesto** a priestor, kde mladým ľuďom niekto pomôže, ak sa ocitnú v ťažkej životnej situácii. Veľmi dôležitým aspektom je **dôvera**, teda je potrebné, aby sa mladí ľudia mali v škole na koho s dôverou obrátiť:

„Podľa mňa je dôležité, aby sa ľudia cítili v škole dobre. Aby tam bol niekto, kto napríklad príde z opačného konca Slovenska, alebo má nejaký problém, tak by tam mal byť niekto, v koho má ten mladý dôveru.” (muž, cudzinec)

Dôležité je, aby mladí ľudia získavali v škole určitý typ podpory a aby boli vedení k tomu, aby si žiaci a študenti navzájom, ale aj spoločne s dospelými pomáhali. Veľmi efektívnym spôsobom môže byť napríklad **mentoringový program**, kedy je určený dospelý človek (alebo aj študent v prípade peer mentoringu), ktorý sleduje potreby mladých, sprevádza ich a reaguje na vznikajúce situácie. Na niektorých školách už takéto pozície fungujú a sú študentmi veľmi dobre vnímané a prijímané.

Podporu by podľa našich respondentov mali dostávať najmä študenti, ktorí pochádzajú z komplikovaného rodinného prostredia, nemajú možnosť oprieť sa o svojich blízkych, prípadne zlyháva ich bezprostredné okolie. Toto sa môže týkať napríklad aj mladých z LGBTI+ komunity, pretože práve títo mladí ľudia sa často stretávajú s odmietaním zo strany svojich rodín, často sú úplne vylúčení a práve škola by potom mohla byť miestom, kde nájdú pocit bezpečia

„Veľakrát pre tie deti je škola jediné miesto, kde môžu byť, keď nemajú naozajstny domov.” (muž, LGBTI+)

Ďalšou úlohou, ktorú by podľa mladých ľudí v našom výskume mala plniť škola, je **zapájanie a inkľúzia menšín**. To je veľmi dôležité z hľadiska nášho výskumu, pretože táto téma býva často opomínaná. A práve mladí, ktorí patria k rôznym typom menšín si často uvedomujú, že práve škola by mohla byť tou prvou inštitúciou, kde sa študenti z týchto skupín cítia prijatí a môžu realizovať svoj potenciál v rozmanitosti.

⁴ Gallová Kriglerová, E. et al. (2022), *Mladí a extrémizmus. Faktory vplyvajúce na radikalizáciu mladých ľudí a vnímanie jej prejavov*, Bratislava, CVEK.

Školy by v tomto zmysle mali nasledovať základné hodnoty rešpektu k rozmanitosti a podporovať mladých z rôznych skupín, aby sa v nej mohli cítiť dobre.

„V prvom rade preto, aby sa mladí s menšinovou identitou mohli cítiť v pohode, je dôležité, ak inštitúcia verejne vyhlási, napríklad formou nejakých dokumentov, že podporuje ľudí s rôznymi identitami, menšiny, rozmanité skupiny. To je najlepší spôsob, aby sa ľudia cítili v poriadku, nemuseli sa báť, nemuseli sa hrať na niečo, čo nie sú.“ (muž, LGBTI+).

Škola by mala byť bezpečným priestorom pre nadväzovanie vzťahov

Podľa mladých ľudí je zároveň škola veľmi dôležitým priestorom pre **vzájomné stretávanie**, spoznávanie, **vytváranie vzťahov a väzieb** - je to prvá inštitúcia v živote, kde sa môžu mladí učiť, ako vytvárať kvalitné vzťahy, ako sa navzájom rešpektovať. Škola je priestorom pre vytváranie dôležitých priateľstiev, ktoré môžu fungovať aj ako pomocná a záchranná sieť, ak zlyhávajú iné zdroje pomoci. Škola ako inštitúcia by preto mala podporovať a vytvárať bezpečný priestor na to, aby si mladí ľudia tieto väzby mohli tvoriť.

Vytváranie vzťahov a kontaktov je veľmi dôležité pre budovanie budúceho sociálneho kapitálu a na širšie zapojenie do spoločnosti v dospelosti.

Je to priestor pre učenie sa vzájomnej komunikácii. Naši respondenti vnímali, že práve to je veľmi dôležitá schopnosť, ktorú bude človek v živote potrebovať. Zaujímavé je, že tento aspekt spomínali mladí respondenti zo všetkých skupín, aj mladí Rómovia a Rómky, aj tí so zdravotným znevýhodnením, či z prostredia LGBTI+ komunity. Niektorí zdôraznili, že práve pre mladých z menšinového prostredia je pocit zapojenia a vytvárania širších väzieb veľmi dôležitý

„Napríklad ja to viem podľa seba, ja keď som prišla do Bratislavy, tak som bola veľmi zakríknutá a tá škola mi tým, že tam bolo veľa ľudí a musela som sa pýtať, ináč by som nič nevedela, tak to mi dalo strašne veľa. Takže určite nie len to vzdelanie. Určite to vzdelanie je primárne, ale aj nejaké nadväzovanie kontaktov s inými, to je podľa mňa dôležité, taký ten sociálny kontakt.“ (žena, Rómka)

V školách často chýba kvalitná etická a sexuálna výchova, ktorá by mohla pomôcť k budovaniu rešpektu voči rozmanitosti

Pre mnohých je zároveň dôležité (a momentálne to často chýba), aby sa skvalitnila nielen výučba „vedomostných predmetov“, ale napríklad aj **etická alebo sexuálna výchova**. Sexuálnu výchovu zdôrazňovali viacerí mladí z LGBTI+ komunity, pretože majú pocit, že kvalitná sexuálna výchova by prispela k lepšiemu spoznaniu rodovej diverzity (v tomto prípade by teda malo ísť skôr o rodovú než sexuálnu výchovu). Podobne aj etická výchova by mala slúžiť na to, aby mladí ľudia vnímali hodnoty rovnosti, rešpektu k rozmanitosti a ľudským právam. Takýto prístup by aj mladým z prostredia menšín dal väčší pocit bezpečia a prijatia, vedeli by (aj v škole), že sa s nimi počíta a že škola je tu aj pre nich. Zároveň by ostatných žiakov viedla k témam rešpektu a dodržiavania práv všetkých skupín obyvateľstva.

A poslednou témou, ktorú mladí respondenti spomínali ako dôležitú úlohu školy, bol **osobnostný rozvoj**. Teda nielen vedomosti, ale aj zručnosti potrebné do života. Učitelia podľa jedného z respondentov nie sú dostatočne pripravení na to, aby sa zaujímali aj o osobnostné, duševné potreby mladých a zameriavali sa na rozvíjanie zručností, ktoré v živote budú potrebovať.

„Myslím, že problém je aj v tej príprave učiteľov, ktorí sú vedení k tomu, aby riešili najmä tie vedomosti, ale nie rozvoj osobnosti žiakov, ako narábať s emóciami, ako riešiť konflikty a

tak...a potom sa stane, že nastane nejaká situácia a učitelia nevedia, ako ju majú riešiť." (muž, LGBTI+).

Mladí ľudia získavajú podporu často od učiteľov

Ďalšou témou, ktorej sme sa vo výskume venovali bolo to, na koho sa môžu oni sami alebo celkovo mladí ľudia obrátiť, ak majú nejaké problémy, ťažkosti.

Zaujímavým zistením bolo, že mnoho našich respondentov zažíva podporu práve od učiteľov. **Ide však vždy o konkrétnych učiteľov, ktorí sú empatickí a vedia počúvať**, pomáhať študentom a reagovať na ich potreby. Podľa viacerých vždy závisí od konkrétneho učiteľa alebo učiteľky, či sú dostatočne empatickí alebo sa venujú len samotnému vzdelávaciemu procesu. Na väčšine škôl teda **nejde o systémový prístup**. Viacerí však mali osobne dobré skúsenosti napríklad s triednou učiteľkou alebo nejakým „spriatelovým dospelým“. Zdôrazňovali však, že nie každý musí mať šťastie na učiteľa a mnohým sa stáva, že sa s rešpektujúcim prístupom a snahou o riešenie problémov vôbec nestretnú.

„Bola tam jedna učiteľka, ktorá bola taká, že nerozdeľovala, kto je Róm a kto Neróm a proste bola taká, že ten niečo spravil, tak ho potrestá, ale nie podľa pleti...” (žena, Rómka)

„Hej, bolo zopár učiteľov, za ktorými by som nemal problém ísť. Napríklad angličtinárka alebo naša triedna...súvisí to najmä s povahou toho učiteľa, lebo máme dosť veľa učiteľiek a len tieto boli také...” (muž so zdravotným postihnutím)

Dôležité je, aby učitelia venovali svoju pozornosť žiakom, dobrou formou sú napríklad mimoškolské aktivity alebo triednické hodiny, či výlety - to je priestor, kedy sa môžu so svojimi žiakmi či študentami porozprávať a reagovať na ich potreby.

V poslednom čase sa už na niektorých školách kreuujú spomínané pozície mentorov alebo celé podporné inkluzívne tímy, kde sú aj odborníci, ktorí vedú mladým ľuďom s ich problémami pomôcť. Nie všetky školy to však majú a takýto systém pomoci je na školách ešte len v počiatočnom štádiu, avšak ukazuje sa, že práve takýto systém môže byť veľmi efektívny:

„V druhom ročníku som mal mentora. Nie je to povinné, ale študent si môže vybrať niektorého učiteľa zo školy, s ktorým sa bude stretávať raz za dva týždne a 40 minút sa môžu baviť o niečom. To mi veľmi pomohlo. Mal som priestor, kde som mohol komunikovať s človekom, ktorý mi chcel pomôcť, keď som potreboval podporu.” (muž, cudzinec)

Samostatnou témou boli aj **školskí psychológovia alebo psychologičky**. Niektorí respondenti uvádzali, že na ich školách - základných alebo stredných vôbec psychológov nemali. Je pravdou, že v súčasnosti školskí psychológovia často absentujú a zďaleka nie všetky školy disponujú podporným tímom, ktorý by dokázal venovať pozornosť deťom a mladým ľuďom.

Na druhej strane, medzi našimi respondentmi panovala aj pomerne veľká nedôvera k psychológom, ktorí na školách pôsobia. Aj tí, ktorí vedeli, že na ich škole takýto človek pôsobil alebo v súčasnosti pôsobí, by sa naňho neobrátili ani v prípade, ak by mali nejaký problém. Dôvodom je napríklad to, že psychológovia podľa nich skôr riešia nejaké diagnózy žiakov (napríklad poruchy učenia alebo správania), ale nie osobné problémy mladých. Podľa jedného z respondentov, ak človek nemá diagnózu, tak sa k školskému psychológovi ani nemôže dostať. Zároveň, niektorí mali pocit, že psychológovia a psychologičky nemajú dostatok vedomostí a zručností, aby vedeli riešiť problémy mladých, ktoré súvisia napríklad s menšinovou identitou (pozri viac nižšie v časti o poradenských zariadeniach).

„Na škole je jeden psychológ, ale on to podľa mňa dost' nezvláda. Oni riešia skôr nejaké problémy učenia alebo autizmus, ale neriešia napríklad otázky spojené so sexuálnou identitou, celkovo neriešia otázky týkajúce sa identity.” (muž, LGBTI+)

Zdrojom podpory sú často aj rovesníci

Pre mnohých mladých ľudí z nášho výskumu bolo veľmi dôležité, aby sa mohli o svojich problémoch radiť so svojimi **rovesníkmi alebo priateľmi**. Tí im podľa nich často vedia dať veľmi silnú podporu, lebo rozumejú problémom, ktoré človek má a často zdieľajú aj spoločné obavy alebo témy, ktoré ich zaujímajú. Skôr ako na dospelých sa preto obracajú na svojich blízkych.

„Ja mám jedného veľmi dobrého kamaráta, študuje psychológiu a on je Asperger. A on sa mi ani nesnaží pomáhať, ale on to skrátka robí. Ja to nechápem (smiech). Zrazu ty si jablko a rozprávaš sa s jablkom, nie s hruškou, zrazu je to iné.” (muž so zdravotným postihnutím)

V našom výskume boli aj respondenti, ktorí mali pocit, že oni sami sú tými, ktorí poskytujú podporu iným spolužiakom alebo rovesníkom. Snažia sa vnímať ľudí okolo seba a keď vidia, že majú iný problém, tak im pomáhajú. Alebo sa snažia celkovo poskytovať podporu ostatným. Prípadne navštevujú školu (napríklad univerzitu) už dlhšie a uvedomujú si, aké ťažké bolo pre nich samotných, aby sa začlenili do nového prostredia, tak sa snažia pomáhať iným.

A napokon, niektorí respondenti sa so svojimi problémami neobracajú na nikoho, snažia sa všetko **riešiť úplne sami**. Majú pocit, že sa vedia spoľahnúť len sami na seba, a preto sa so svojimi problémami neobracajú inam.

Poradenské zariadenia ako zdroj podpory

Poradenské zariadenia sú pre mladých ľudí z menšinových skupín stále neviditeľné

Vo výskume sme sa zamerali aj na to, či v okolí mladých ľudí existujú nejaké formalizované psychologické a poradenské zariadenia (mimo školy), na ktoré by bolo možné sa v prípade potreby obrátiť. Zároveň sme chceli vedieť, či sa mladí na takéto zariadenia niekedy obrátili.

Ukazuje sa, že **system poradenstva na Slovensku do veľkej miery zlyháva**. Viacerí z našich respondentov vo výskume vôbec nevedeli, či takéto zariadenia v ich okolí existujú. Prípadne uvádzali, že dnes by už vedeli, za kým majú ísť, ale počas základnej alebo strednej školy o možnosti navštíviť psychológia vôbec nevedeli. Z našich respondentov sa doposiaľ nikto neobrátil na poradenské zariadenie, ktoré by bolo mimo školy, či už v okolí ich bydliska alebo inde.

Niektorí zatiaľ v živote nemali problém, ktorý by potrebovali riešiť takýmto spôsobom. Ak by sa v takejto situácii ocitli, našli by spôsob, ako sa k psychológovi/čke dostať, či už cez internet alebo prostredníctvom svojich známych.

Avšak aj nedôvera k psychologickým zariadeniam bola medzi mladými ľuďmi v našom výskume pomerne rozšírená. Na Slovensku ešte stále pretrváva isté tabu v súvislosti s návštevou psychológa, aj keď to nikto z respondentov takto explicitne nepomenoval.

„Keď mám problémy, tak to riešim s rodičmi alebo idem za starou mamou. Nerád sa zverujem psychológom alebo takým nejakým. Ak mám nejaký problém, tak si ho riešim takto. Asi by som nešiel do takýchto zariadení.” (muž, Róm)

Niektoré psychologické (štátne) zariadenia sú priamo zamerané na ľudí s mentálnym postihnutím, napríklad s poruchou autistického spektra. Tie poskytujú pomerne komplexnú a kvalitnú psychologickú pomoc. Nejde však o pomoc mladým ľuďom s bežnými životnými problémami alebo situáciami, ale o špecializovanú pomoc súvisiacu s určitou diagnózou.

Poradenské zariadenia nie sú pripravené pomáhať ľuďom s menšinovým pôvodom

Veľmi dôležitým zistením, ktoré priniesli najmä mladí ľudia z LGBTI+ komunity bolo to, že nemajú dôveru k bežným poradenským zariadeniam, pretože podľa nich tieto zariadenia nie sú dostatočne pripravené poskytovať adekvátnu psychologickú pomoc ľuďom z menšín.

„Ja som bol u psychologičky, keď som mal 12 rokov, vtedy som sa identifikoval ako lesba a ona mi povedala, že to je proste fáza a že sa to vyrieši a bola dosť znechutená z toho. A mám zas kamaráta, ktorý bol u nejakého psychiatra a povedal mu, že ho znásilnil muž a on mu povedal, že by sa mu to malo páčiť, keďže je gay. A toto sú pomerne časté skúsenosti, ja nepoznám nikoho, kto išiel na psychiatriu a nemal odtiaľ hororové zážitky.” (muž, LGBTI+)

Mladí z ostatných menšín explicitne tento problém nespomenuli, ale je zrejmé, že sami neuvažovali o tom, že by sa niekedy na poradenské zariadenie obrátili. Téma poradenstva v prípade menšinových identít je na Slovensku veľmi okrajovou témou a nie je jej venovaná dostatočná pozornosť. Bolo by preto prospešné začať sa venovať aj tejto téme intenzívnejšie.

Organizácie poskytujúce podporu ľuďom zo menšinových skupín

Podporu mladým ľuďom z rôznych komunit nemusia poskytovať len školy alebo poradenské zariadenia. Môže ísť aj o ďalšie inštitúcie, organizácie či komunity, na ktoré sa môžu mladí ľudia obracať v prípade, ak potrebujú riešiť svoje problémy alebo len cítiť podporu a vytvárať si pocit prináležania.

Preto sme sa v ďalšej časti výskumu zamerali na to, aké ďalšie inštitúcie mladí ľudia vo svojom okolí poznajú, obracajú sa na ne alebo len vedia, že existujú a v prípade potreby by sa mohli na ne obrátiť.

V prvom rade a najčastejšie boli vo výskume spomínané **organizácie**, ktoré sú zamerané priamo na pomoc alebo **podporu konkrétnych skupín mladých ľudí**. Pre mladých ľudí z **LGBTI+** komunity existujú viaceré mimovládne organizácie, ktoré združujú mladých z tejto komunity, robia rôzne advokačné aktivity alebo im poskytujú priamu psychologickú či inú podporu.

„Myslím, že sú tu komunity, v rámci ktorých môžu mladí vyhľadať pomoc, napríklad Tepláreň, Mačkafé, Light, tam sa tvorí komunita ľudí. Je tu Iniciatíva Inakosť, inPoradňa, sú tu bary alebo kaviarne, ktoré sú podporné a prezentujú, že ide o bezpečné prostredie, sem môžete prísť.” (muž, LGBTI+)

Sú aj organizácie, ktoré poskytujú priamo psychologickú pomoc, ktorá je vysoko špecializovaná na prácu s mladými LGBTI+ ľuďmi alebo ich príbuznými. Toto sa ukazuje ako veľmi dôležité, pretože, ako sme uviedli vyššie, mladí ľudia z LGBTI+ komunity nemajú pozitívne skúsenosti s bežným poradenským systémom a toto je priestor, kam sa môžu obrátiť. Existencia takto špecializovaných podporných služieb je kľúčová pre ľudí, ktorí prechádzajú coming outom alebo sa stretávajú s nepriateľskými prejavmi zo strany svojho okolia.

V: *„Ako by to vyzeralo, ak by neexistovali takéto mimovládky?”*

R: „Pfuú, ja by som to asi nejako prežil, ale myslím si, že je to životne dôležitá vec. Aj na mňa sa často obracajú transrodoví ľudia, lebo je veľmi málo informácií o tranzícii a podobných veciach. A viem, ako je dôležité, aby dostali nejaký link, nasmerovanie, kam sa môžu obrátiť, lebo im môže byť veľmi dobre odborne poradené.” (muž, LGBTI+)

Existencia takýchto organizácií je veľmi dôležitá aj v súčasnosti po teroristickom útoku na dvoch mladých ľudí v bare Tepláreň (výskum bol realizovaný ešte pred týmto útokom). Pocit bezpečia je veľmi dôležitým aspektom života mladých LGBTI+ ľudí, a preto je nevyhnutné, aby ho mohli mať a aby dostávali podporu, ak ho necítia. Zároveň je však dôležité, aby tento typ podpory poskytovali aj oficiálne, teda štátne inštitúcie, aby pomoc a podpora bola naozaj dostupná všetkým. Spomínané mimovládne organizácie totiž pôsobia najmä v Bratislave, prípadne v niektorých väčších mestách. Mladí z LGBTI+ komunity z vidieka alebo menších miest tak nemajú možnosť tento typ podpory získavať.

Pre mladých so **zdravotným postihnutím** zas existujú viaceré podporné organizácie zamerané na túto skupinu mladých. Vo výskume mladí ľudia identifikovali napríklad Organizáciu muskulárnych dystrofií, Motýľ, Spina Bifida, ASD Vision, či viaceré ďalšie, kde sa môžu mladí ľudia so zdravotným postihnutím buď združovať, tráviť tam čas spoločne, alebo tam dostávajú priamo pomoc či asistenciu súvisiacu s ich postihnutím a často aj psychologickú pomoc. Niektoré z týchto organizácií organizujú rôzne spoločné aktivity, výlety či iné podujatia, ktoré pomáhajú mladým so zdravotným postihnutím nájsť pocit prijatia alebo začlenenia.

Mladí **Rómovia a Rómky** identifikovali najmä organizáciu **Divé maky**, ktorá pomáha talentovaným mladým Rómom, poskytuje im mentoring, sprevádzanie a podobne. Poskytujú aj podporu deťom na základných školách, organizujú spoločné stretnutia a podobne.

Rovnako aj Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity organizoval a organizuje pre mladých Rómov spoločné kultúrne či iné aktivity, problémom však ostáva, že mnohí mladí Rómovia nemajú prístup k takýmto podporným aktivitám a často o nich ani vôbec nevedia.

Mladí cudzinci spomínali vo výskume skôr rôzne cudzinecké komunity, ktoré sa svojpomocne organizujú, fungujú online alebo realizujú spoločné podujatia, akcie či iné aktivity. Avšak konkrétnu organizáciu, ktorá by sa venovala priamo mladým cudzincom žijúcim na Slovensku, identifikovať nevedeli.

„Žeby oni mali nejaký konkrétny názov, nie, nepoznám také organizácie, možno aj sú, ale ja som sa s takými nestretol...čo sa týka, že odkiaľ čerpať pomoc mladým, ktorí nemajú žiadne možnosti, tak možno nejaké menšie komunity, ktoré nie sú až také populárne. Ja pre seba som tam našiel pomoc aj s prácou, keď som potreboval niečo vybaviť, tak mi pomohli, zadarmo.” (muž, cudzinec)

„Viem, že sa organizujú nejaké parties pre rusky hovoriacich. Existuje stand up community v ruskom alebo ukrajinskom jazyku. Aj my hľadáme aktívnych mladých ľudí a voláme ich do nášho tímu. Možno nie sú viditeľné pre Slovákov, ale je veľa takých aktivít teraz.” (muž, cudzinec).

Celkovo teda možno povedať, že mimovládny sektor je v tomto smere oveľa vitálnejší ako štátne alebo verejné inštitúcie. Avšak platí, že mladý človek musí mať už nejaký sociálny kapitál, vyznať sa, vedieť sa zorientovať a dostať sa k pomoci od rôznych organizácií vlastne svojpomocne. Je však kľúčové, aby takéto inštitúcie fungovali, ich aktivity by mali byť ale prepojené s aktivitami mesta či štátu, aby bola pomoc a podpora dostupná, viditeľná a efektívna pre všetkých mladých ľudí, ktorí ju potrebujú.

Úloha samosprávy v podpore mladých ľudí z menšinových skupín

Ak hovoríme o verejných inštitúciách, ktoré by mali poskytovať pomoc a podporu mladým ľuďom, veľmi dôležitú úlohu tu zohráva aj samospráva. Práve na lokálnej, komunitnej úrovni môže mesto/obec realizovať mnohé aktivity na podporu mladých a ich začlenenie do spoločnosti.

Mesto Bratislava sa o mladých zaujíma, zatiaľ však predovšetkým v symbolickej rovine

Súčasnú vedúcu bratislavskú samosprávu mladí ľudia vnímajú ako pomerne progresívne a naklonené zaujímať sa aj o témy mladých ľudí z rôznych menšinových skupín. Podľa viacerých mladých ľudí z nášho výskumu mesto podporuje rôzne kultúrne aktivity a v **symbolickej rovine** deklaruje dôležitosť inklúzie a zapájania týchto skupín mladých ľudí. Súčasný primátor napríklad podporil Dúhový Pride. Viacerí mladí ľudia z LGBTI+ komunity vnímali primátora ako „spojenca komunity“. Symbolickú politiku vnímajú ako veľmi dôležitú, pretože sa im podpory zo strany verejných inštitúcií takmer nedostáva. Majú teda pocit, že Bratislava je akosi „bublinou“, ale je to aj mesto, kam prichádzajú mnohí queer ľudia, pretože tu cítia väčšiu slobodu a prijatie ako v iných mestách

V tejto súvislosti sa však objavila aj kritika, že ide viac o deklaratívnu než faktickú podporu:

„Mesto deklarovalo, že podporuje Pride, aj finančne. Ale mám pocit, že sa k tomu prihlásia, len keď sa im to hodí, napríklad mesto z toho vie niečo vyťažiť.... Napríklad, nevidel som nejaký komentár k tomu vyvesovaniu vlajok, že by sa mesto k tomu nejako osobne vyjadrilo. Stále mi to pride také, že sa boja.“ (muž, LGBTI+)

Mladí ľudia z ostatných komunit nemali jednoznačne vyhranený pozitívny či negatívny postoj k aktivitám mesta. Viacerí spontánne spomenuli dôležitosť **politickej participácie** mladých ľudí, napríklad vytváranie **mládežníckych parlamentov** na úrovni mestských častí (napríklad v Petržalke). Zaujímavé je, že zriadenie tohto mládežníckeho parlamentu si všimli viacerí mladí ľudia v našom výskume - Rómovia, cudzinci aj mladí so zdravotným postihnutím. Ide teda o krok, ktorý je vnímaný ako dôležitý pre riešenie problémov mladých ľudí.

Niektorí ocenili aj snahu mesta o zapájanie mladých ľudí do lokálnej politiky - čoraz viac mladých ľudí kandiduje v komunálnych voľbách a to je vnímané ako pozitívny trend. Vo vzťahu k zraniteľným skupinám však na politickej úrovni nezaznamenali nejaký výrazný záujem alebo tendenciu riešiť problémy mladých ľudí z jednotlivých komunit.

„Strašne sa mi páči, kam smeruje Bratislava a zmeny, ktoré sa dejú. Konkrétne mladí ľudia. Ja som videl kampane, ktoré prezentujú. Oni majú mladších ľudí, aj tak že 30 rokov, sú to pre politiku veľmi mladí ľudia, keď pozerám v Rusku alebo v USA, tam majú politici 75 rokov...som strašne rád, že na Slovensku je to inak a že sa to zlepšuje.“ (muž, cudzinec)

Ostatní mladí ľudia nevnímali nejakú systémovú podporu alebo pomoc mladým ľuďom, ale všimli si a oceňovali viaceré aktivity mesta zamerané na mladých ľudí. Mesto organizovalo viaceré kultúrne podujatia a diskusie s mladými ľuďmi. Prípadne finančne podporuje aktivity rôznych organizácií a inštitúcií, ktoré zameriavajú svoje aktivity na mladých. Niektorí respondenti ocenili vznik nočných hliadok, ktoré prispievajú k pocitu bezpečia v meste (rómska respondentka) alebo veľmi rýchle a efektívne zriadenie asistenčného centra pre ľudí utekajúcich z Ukrajiny na Bottovej (to sú však aktivity zamerané na celkovú skupinu ľudí utekajúcich z Ukrajiny, nielen na mladých ľudí).

Mesto by malo podporovat' komunitné priestory a venovat' pozornosť problémom mladých ľudí

To, čo mladým ľuďom v našom výskume chýbalo najviac, boli **komunitné centrá** alebo priestory, kde by mohli spoločne tráviť čas. Pre mladých ľudí so zdravotným postihnutím je napríklad veľmi dôležité vytvárať priestory, ktoré sú bezbariérové a kde sa môžu stretávať aj s inými mladými ľuďmi. Niektorí by však prijali aj špecializované a mestom podporované centrá výlučne pre ľudí so zdravotným postihnutím, aby si mohli budovať svoju vlastnú komunitu. Aj mladí ľudia z LGBTI+ komunity by privítali komunitné centrá, kde by mohli tráviť čas v bezpečnom prostredí - pričom pod komunitným priestorom vnímali najmä priestor pre všetkých mladých, nielen pre queer komunitu:

„Trebá nám v Bratislave viac komunitných priestorov, nielen pre LGBTI+ špecificky, kde by sme sa všetci stretli, keby sme nešli len niekde do kaviarne. Nie sú také priestory, že si tam nemusíš nič kúpiť, keď tam si. Pre queer ľudí, ktorí majú akoby ešte viac tendenciu k drogám a alkoholu kvôli celej tej minoritnej traume, je veľmi dôležité mať priestory, ktoré sú komunitné a ktoré sú bezpečné.“ (muž, LGBTI+)

Pri LGBTI+ komunite sa zároveň objavila aj téma bývania, ktorú by malo mesto riešiť, pretože mladí ľudia z tejto komunity často stratia po coming out-e bezpečie domova a nemajú kde bývať, keď ich napríklad rodičia „vyhodia“ z domu. Toto je síce možno len jedna z dôležitých tém, ale poukazuje na to, aké kľúčové je poznať a reflektovať problémy mladých zo špecifických skupín.

Mesto by sa malo zaujímať o problémy mladých a zapájať ich do ich riešení

Mnohí mladí ľudia vo výskume mali pocit, že v prvom rade by mesto malo systematicky mapovať potreby mladých ľudí, či už vo všeobecnosti alebo potreby špecifických skupín. Iba tak je možné reagovať na ne a vytvárať adekvátne podmienky na to, aby mohli v meste viesť plnohodnotný život. S tým sa spája aj téma **komunikácie s mladými, vypočutie ich hlasu a zapájanie rôznych skupín mladých ľudí do rozhodovania na lokálnej úrovni.**

Problémy mladých ľudí v súčasnosti

V tejto časti výskumu sme sa zamerali aj na to, akým problémom čelia mladí ľudia v dnešnej spoločnosti a špecificky mladí zo zraniteľných skupín.

Títo mladí ľudia veľmi často majú **pocit neprijatia** a z toho prameniace nízke sebavedomie. Často sa cítia osamelí a majú pocit, že nezapadajú do spoločnosti. Následne im chýba odvaha žiť v širšej spoločnosti, rozvíjať sa a venovať sa témam, ktoré ich zaujímajú. To sa týkalo predovšetkým mladých Rómov, ktorí veľmi silno vnímajú predsudky a odmietanie zo strany širšej spoločnosti, ale v istom zmysle aj mladých so zdravotným postihnutím. Vnímajú, že v spoločnosti ešte nie je téma (napríklad) zdravotného postihnutia natolko viditeľná a bežná, že môžu bez obáv a sebavedomo fungovať v spoločnosti.

„Ja veľa chodím na besedy, rozhovory, ľudia sa veľmi čudujú, že ak prehovorí niekto na vozíku, tak sú zrazu prekvapení z toho, a to sa ma neskutočne dotýka a uráža ma to, že ten vozíčkar vie sformulovať vetu...oni si myslia, že keď je niekto na vozíku, tak to automaticky musí mať v hlave v neporiadku.“ (muž so zdravotným postihnutím)

Mladí z viacerých skupín poukazovali aj na **diskriminačné správanie** ostatných, často až šikanu, ktorá sa týka podľa nich viac detí z prostredia menších ako iných. Smeruje potom k izolácii a

pocitu osamelosti. Cudzincom napríklad chýbajú sociálne kontakty a aj istý typ pochopenia pre ich špecifickú situáciu.

Ďalšou témou, ktorá súvisí s mladými ľuďmi, je **sociálna situácia a téma financií**. Mnohí mladí ľudia cítia zhoršujúcu sa finančnú situáciu, často ide o ľudí, ktorí sa prisťahovali do Bratislavy z menších miest a majú vysoké náklady na život. Namiesto vlastného osobnostného rozvoja alebo budovania si kvalitného sociálneho života musia často riešiť existenčné problémy.

„Myslím, že strašne veľa mladých sa naháňa za peniazmi, lebo ten život najmä v Bratislave je strašne finančne náročný. A ak chce človek niečo zažiť, alebo si kúpiť permanentku do fitka, tak musí pre to urobiť veľa. A teraz tie ceny rapidne rastú...veľa mojich kamarátov má 2-3 práce len na to, aby mohli utiahnuť život v Bratislave.“ (muž, cudzinec)

„Ja nemám podporu od rodičov a napríklad chcela by som mať rôzne krúžky, kde by som sa mohla naučiť nové veci, ale niekedy sa mi stáva, že si musím urobiť vlastný rozvrh sama pre seba, aby som stihla aj brigádu, aj školu a to nefunguje takto u detí, ktoré nemusia mať brigádu a môžu sa venovať mimoškolským aktivitám.“ (žena zo sociálne znevýhodneného prostredia)

Témou je aj **bývanie**, ktoré je v Bratislave drahé a nedostupné. Absolventi vysokých škôl majú napríklad veľké problémy nájsť si adekvátne bývanie, kým ešte dostatočne nezarábajú, a tým pádom nedosiahnu na hypotéku, pretože prenájmy sú príliš drahé. Ako vážna téma sa to prejavilo napríklad v prípade LGBTI+ komunity. Tí sa totiž ešte stále často stretávajú s tým, že po svojom coming out-e stratia podporu svojej rodiny a blízkych a musia sa o seba starať prakticky sami. Zahraniční študenti zas často nevedia dosiahnuť na študentské pôžičky a často majú problém nájsť si prácu, čím sa ocitajú vo veľkých finančných ťažkostiach.

Tretou prierezovou témou, ktorá zaznievala v rozhovoroch s mladými ľuďmi, je téma **duševného zdravia**. Podrobnejšie sme sa jej venovali v predchádzajúcich častiach o poradenstve a poradenských zariadeniach. Viacerí mladí poukazovali na to, že dnešná doba je veľmi náročná. Navyše, príslušnosť k určitej menšinovej skupine a s tým súvisiaci pocit neprijatia vytvára na týchto mladých ľudí ešte väčší tlak, ktorý často ústi do psychických problémov, ktorým nie je v spoločnosti venovaná dostatočná pozornosť.

Skúsenosti mladých ľudí z menšín so sociálnym vylúčením

Mladých s menšinovým pôvodom/príslušnosťou sme sa pýtali aj na otázky súvisiace so **sociálnym vylúčením**, ktoré môže byť spojené nielen s nedostatočným príjmom a materiálnou depriváciou, ale aj s vylúčením zo vzťahov a s mocenským a symbolickým vylúčením zo spoločnosti.

Veľká časť respondentov mala v niektorých prostrediach alebo niekedy vo svojom živote pocit, že niekam nezapadajú (napr. cudzinci, keď prišli na Slovensko, Rómovia v novej škole, práci, ľudia so zdravotným postihnutím na úradoch a pod.), ale zvyčajne sa im podarilo tento pocit prekonať tým, že si našli ľudí, s ktorými si rozumeli a vytvorili si s nimi podporné vzťahy. Mladí ľudia so zdravotným postihnutím napríklad uvádzali fyzické, ale aj postojoyé bariéry, ktoré im bránia, aby v nejakom prostredí zapadli. Viacerí respondenti však uvádzali, že počas svojho života stretli konkrétnych ľudí a organizácie, ktoré im poskytli pomoc, a tiež im ukázali, že majú v živote aj iné možnosti, ako zažívali vo svojom detstve a vo svojom bezprostrednom okolí.

Viacerí mladí ľudia z menšín sa do Bratislavy prist'ahovali za lepšimi príležitosťami a začínali odznova

Niektorí respondenti si prežívali ťažké obdobie, keď prišli buď zo zahraničia alebo z iných regiónov Slovenska do Bratislavy. Túto situáciu tiež možno označiť za situáciu sociálneho vylúčenia, pretože tu začínali od začiatku, museli si tu vybudovať zázemie, zvyknúť si na nové prostredie a vytvoriť si tu vzťahy. Väčšine z nich sa to podarilo najmä vďaka tomu, že boli aktívni a využili príležitosti, za ktorými sem prišli alebo ktoré sa im tu naskytli, hoci sa tiež borili s rôznymi bariérami, napríklad nájsť si ubytovanie za primeranú cenu, prácu, aby dokázali pokryť svoje životné náklady, naučiť sa jazyk, nájsť si tu známych a kamarátov.

Niektorí respondenti uvádzali, že pocit odmietania zažili skôr v iných regiónoch Slovenska, odkiaľ pochádzajú alebo kde nejakú časť svojho života žili.

„V (meste X) som očakávala, že tam budem mať komunitu svojich ľudí, lebo predsa len som z osady a takto som sa nikdy nevedela so svojimi kamarátkami porozprávať, o vážnych veciach, čo sa deje vo svete. A myslela som si, že v X budú vzdelaní mladí Rómovia a že spolu niečo vymyslíme, založíme, že urobíme diery do sveta. Ale potom som bola len zhrozená. Ja som tam nemala v nikom, v ničom oporu, ani v učiteľoch, ktorí boli Rómovia. Aj učelia Rómovia mi dávali pocítiť, že nestačí byť len v niečom dobrý, ale musím to urobiť 3x lepšie než ostatní, aby som bola povšimnutiahodná. Nieкто robil prezentáciu v powerpointe, ja som ju musela urobiť v Prezi, a to som sa musela naučiť, chodiť na školenia. Ale ja som pritom len chcela byť normálna, bežná, zapadnúť medzi nich. Ale nešlo to, vôbec to nešlo.“ (žena, Rómka)

Viacerí respondenti naopak uvádzali, že sa cítia byť prijatí najmä v rámci svojej rodiny, ale aj medzi svojimi kamarátmi a pracovnom kolektíve. Niektorí respondenti hovorili, že sa stretávajú aj s tým, že si s niekým v škole alebo v práci nesadnú, ale bolo to vnímané ako bežná súčasť medziľudských vzťahov, ktorá nevzniká nevyhnutne kvôli tomu, že patria k menšine.

Mladým LGBTI+ ľuďom chýba pocit bezpečia aj v každodenných interakciách

Viacerí mladí LGBTI+ ľudia hovorili o tom, že nemôžu byť v bežných interakciách a konverzáciách autentickí, nemôžu byť sami sebou a hovoriť o svojom súkromí a partnerskom živote, pretože **nie v každom prostredí sa cítia bezpečne**. V bežných konverzáciách sa preto neustále kontrolujú, čo môžu zo svojho súkromia odhaliť, aby sa nevystavili riziku nepriateľských či inak nevhodných reakcií.

V nových prostrediach majú pocit nedôvery a prežívajú strach z homofóbie, ktorú vnímajú ako hlboko zakorenenú v spoločnosti. Preto berú ako samozrejmosť, že sa v niektorých prostrediach „maskujú“.

„Například ideš na rodinnú oslavu a ľudia sa ťa pýtajú 'no, čo? Už máš niekoho, máš priateľku?', a tak ďalej, hej? A to sú také veci, ktoré zažívajú aj moji hetero kamoši, ktorí sú slobodní. Len vlastne ty odpovedáš nejak veľmi neutrálne napríklad, keď to nechceš rozširovať medzi svoje tety.“ (muž, LGBTI+)

Niektorí mladí LGBTI+ ľudia okrem predsudkov a stereotypov mali aj skúsenosť so šikanou v škole, najmä na základnej. Avšak aj pri debate o stredných školách hovorili buď o svojich alebo o sprostredkovaných skúsenostiach s homofóbnymi a transfóbnymi učiteľmi a učiteľkami (pozri nižšie). Objavili sa však aj pozitívne skúsenosti s učiteľmi a učiteľkami, ktorí boli prijímajúci, hoci téma transrodovosti pre nich bola niečo úplne nové a museli si to vyriešiť sami v sebe.

Mladí LGBTI+ ľudia zažívajú odmietnutie aj zo strany najbližšej rodiny

Na rozdiel od mladých ľudí z iných menšinových skupín sa mladí z LGBTI+ komunity stretávajú s odmietaním, až „vyhodením z domu” aj zo strany najbližšej rodiny. Rodinné väzby preto mávajú spretŕhané a už vo veľmi mladom veku sú donútení rýchlo dospieť a starať sa sami o seba, keďže zo strany rodiny nedostávajú žiadnu podporu. Jeden respondent to spätne hodnotil pozitívne. Vnimal, že skúsenosť odmietnutia zo strany rodiny ho vlastne posilnila, veľmi skoro sa osamostatnil, stal sa zodpovedným a dospel. Avšak zároveň priznával, že mu to prinieslo aj psychické problémy, s ktorými musel pracovať.

Mladé moslimky fungujú v bezpečných bublinách, mimo nich zažívajú aj priamu diskrimináciu

Niektoré cudzinky-moslimky uprednostňujú pohyb najmä vo svojich bublinách, kde sa cítia bezpečne. Ide pritom nielen o sociálne bubliny, ale aj priestorové. Po vystúpení z nich okamžite nadobúdajú pocit, že kvôli svojmu výzoru (hidžáb) priťahujú pohľady. Jedna z respondentiek priblížila aj svoju priamu skúsenosť s diskrimináciou, kedy jej so sestrou neumožnili vstup do plavárne, pretože si chceli do bazéna obliecť burkini. Ani ony túto situáciu nijako neriešili, prijali to ako fakt, hoci so sklamaním.

„Minule sme s kamoškou volali do plavárne, či tam môže ísť s mojou mladšou sestrou plávať v burkinách, tak nám to bolo odmietnuté. Takže, bola som taká, že aha, ten môj krásny svet, ktorý mám okolo seba, nie je všade. A bola som prekvapená, že tie plavárne ani nevedeli, čo sú burkini alebo to nemali v protokole. Asi som očakávala, že aspoň v Bratislave by burkini mohli byť akoby bežné plavky. Asi to bola aj moja chyba, že som len tak nepustila sestru a nešla tam, ale chcela som sa ubezpečiť, že moja sestra nezažije niečo nepríjemné. Takže nakoniec ani nešla. (...) Ale v komunite moslimov som ja stále tá, ktorá má tie najlepšie skúsenosti so Slováckmi. Ja som ten najmenej najhorší prípad, ktorý podľa mňa zatiaľ je.“ (žena, cudzinka)

Spolužiaci na univerzitách neveria, že Rómovia a Rómky môžu študovať

Rómski študenti a študentky na univerzitách sa stretávali okrem väčšinovo pozitívneho prijatia aj s tým, že ich spolužiaci a spolužiačky spochybňovali ich rómsky pôvod. Nedokázali si priznať, že Rómovia a Rómky môžu študovať na vysokej škole a predpokladali, že ide o cudzincov/cudzinky.

„Napríklad som sa stretla aj s tým, že sa ma pýtali, tým, že som tmavšia, tak sa ma pýtali, či mám nejaké iné korene, či niekto z mojich rodičov nie je Španiel. Takže, akokeby vedeli tú pravdu, ale chceli si to nejakou prikrášiť alebo dúfali, že to tak nie je.“ (žena, Rómka)

Rómski študenti a študentky teda nezodpovedali stereotypnému obrazu Róma, ktorý majú ľudia vytvorený. Namiesto toho, aby obraz poopravili, snažili sa našich respondentov a respondentky zaradiť do inej kategórie (rekategorizovať) - do kategórie cudzincov. Niektoré mladé Rómky, s ktorými sme hovorili v rámci výskumu, to vnímali ako výzvu, ktorú chceli uchopiť a byť zdrojom búrania stereotypov a predsudkov o Rómoch.

Mladí Rómovia a Rómky sa musia snažiť desaťkrát viac

Zároveň vnímali aj zvýšené očakávania od seba ako Rómov, ak chcú byť úspešní. Viacerí sa vyjadrili, že musia dokázať desaťkrát viac, ak chcú, aby ich väčšinová spoločnosť prijala. Jedna respondentka však toto vnímanie považovala zo strany Rómov za výhovorku, aby sa vôbec nemuseli snažiť. Podľa jej slov to nikdy nepocítila, svoje šance v živote vnímala ako rovnocenné. Ona sama pritom však bola prijímateľkou viacerých štipendií podporujúcich rómskych študentov,

a teda dostala podporu, vďaka ktorej možno mala štartovaciu čiaru o niečo lepšiu než mladí Rómovia, ktorým takáto podpora nebola dostupná. Ich situáciu, kedy nedosiahli toľko, čo ona, zároveň interpretovala tak, že sa vyhovávajú na údajnú nerovnosť. Iná respondentka však spomínala na svoje skúsenosti zo základnej školy nasledovne:

„Podľa mňa to brali ako samozrejmosť, že skončím deviaty ročník, ešte raz si ho zopakujem, aby som ukončila desať rokov školskej dochádzky. Ale chvalabohu som mala veľmi dobrú riaditeľku, ktorá so mnou chodila aj po prijímačkách. Dostala som sa na strednú školu do Bratislavy, ale nikto mi neveril, že to zvládnem. Všetci mi hovorili, že tam budem len rok a potom odidem, ale ja som to nakoniec zvládla. A vtedy som našla podporu v iných ľuďoch.“ (žena, Rómka)

Ak aj mladí Rómovia a Rómky nevnímali, že by ich menšinová identita akýmkoľvek spôsobom ovplyvňovala ich životy, väčšinou uznávali, že to tak nemusí byť nevyhnutne u všetkých. Reflektovali napríklad to, že sú viac ohrození diskrimináciou než mladí ľudia z väčšinovej populácie, hoci priamu takúto skúsenosť oni sami nemali.

Respondenti zažívajú na pracovnom trhu dvojité predsudky - kvôli tomu, že sú mladí a že sú z menšín

Z odpovedí respondentov vyplynulo, že žijú v rozmanitých podmienkach, majú rôznu mieru podpory a zázemia, medzi respondentmi boli aj ľudia z nízkopříjmových rodín a horších sociálno-ekonomických podmienok, avšak odpovede nenaznačovali, že by niekto žil v extrémnej chudobe. Väčšina respondentov uvádzala, že v súčasnosti študujú, pracujú alebo oboje a musia sa snažiť, aby mali dostatok finančných prostriedkov, čo je niekedy náročné, lebo na pracovnom trhu sa stretávajú buď s predsudkami voči mladým ľuďom (nemajú dostatok pracovných skúseností), alebo s predsudkami voči menšinám (napr. Rómovia, ľudia so zdravotným postihnutím) alebo inými bariérami (napr. cudzinci, lebo majú cudzinecký status, neovládajú jazyk).

Problémy pri hľadaní práce uvádzali najmä mladí Rómovia a ľudia so zdravotným postihnutím, ale aj mladí ľudia z LGBTI+ komunity, najmä ak išlo o trans ľudí. Tí sa na pracovisku stretávajú s problémami a šikanou:

„Poznám veľmi veľa ľudí, ktorí si nevedeli nájsť prácu predtým, ako si zmenili doklady. A poznám ľudí, ktorí aj po zmene dokladov mali problém v práci buď so šikanou alebo kvôli tomu, že im nechceli zmeniť údaje v práci. Akoby, ak tam nie je priama diskriminácia, tak je tam minimálne úzkosť a strach z toho, že tam je.“ (muž, LGBTI+)

Hľadanie si práce je náročné aj pre mladých ľudí so zdravotným postihnutím. Zamestnávateľia majú často pocit, že zamestnanie človeka so zdravotným postihnutím prináša príliš veľa problémov a komplikácií, a preto si radšej vyberajú ľudí bez postihnutia. Pre mladých ľudí so zdravotným postihnutím to predstavuje výrazné obmedzenie v rozhodovaní o tom, čomu sa budú v živote venovať. Obmedzenia však prináša aj samotné postihnutie:

„Bolo by to určite jednoduchšie, podľa mňa by som ani neštudoval to, čo študujem. Ja by som určite hral futbal, hokej alebo tenis, obrovsky by som cestoval, mal by som 2-3 roboty, a všetko by som dával do cestovania. Dá sa aj to, ja som bol pomaly 15krát v zahraničí, po rôznych krajinách, ale áno, človek by mal možnosť vidieť viac. Samozrejme, je to obmedzujúce, preto sa snažím chodiť.“ (muž so zdravotným postihnutím)

Nepriateľské prejavy a negatívne reakcie okolia voči mladým ľuďom z menšín

Vo svojom živote sa mnohí naši respondenti a respondentky stretávali s rôznymi situáciami a reakciami okolia, ktoré súviseli s ich menšinovou identitou. Pri otázke, čo im ich menšinová identita prináša do života, väčšinou uvádzali negatívne zážitky, ktoré sa spájali s ich identitou. Spoločným menovateľom bola skúsenosť s predsudkami, stereotypmi a priamou či nepriamou diskrimináciou. Respondenti nášho výskumu sa stretli s podobnými nepriateľskými prejavmi v rôznej podobe. Negatívne zážitky boli skôr slovnej, než fyzickej povahy, avšak príslušníci menšín musia byť podvedome stále v strehu, či im potenciálne nejaké nebezpečenstvo kvôli ich menšinovej príslušnosti nehrozí. Tieto nepríjemné zážitky sa diali väčšinou na verejnosti, v MHD, na ulici a podobne, a ich zdrojom boli skôr neznámi ľudia. Ako uvádzali respondenti, vo svojom najbližšom okolí sa väčšinou (s výnimkou mladých ľudí z LGBTI+ komunity) s podobnými reakciami našťastie nestretávajú.

Skôr ako slovné alebo fyzické útoky respondenti uvádzali, že sa v rôznych prostrediach boria s určitou mierou odmietania (napr. v škole, v práci a pod.).

„Ale cítim, že sú miesta, kde musím stále najprv dokázať, že som ok, a spraviť nejaký ten double impression, že nie som zlý človek a nastaviť ľudí na to, že aj moslimka môže existovať v takomto priestore.“ (žena, cudzinka)

Viacerí z našich respondentov nepochádzali priamo z Bratislavy, avšak dlhší čas tu žili, a preto mohli porovnať život v iných regiónoch so životom tu. Bratislavu vnímali ako viac rešpektujúcu voči rozmanitosti a pre menšiny bezpečnejšie než iné regióny (tu však treba poznamenať, že výskum sme realizovali pred teroristickým útokom na LGBTI+ komunitu z 12. októbra 2022).

Mladí Rómovia a Rómky majú voči predsudkom pocitu bezmocnosti

S negatívnymi až nepriateľskými reakciami sa stretli prakticky všetci naši respondenti a respondentky, ktorí boli rómskej národnosti, okrem dvoch, ktorí to vysvetľovali tým, že „neboli vychovaní ako Rómovia“, resp. že „žijú medzi Nerómami a žijú 'gádžovský' život“, avšak aj tu respondentka automaticky dodala, že ich v tomto prostredí nikto nesúdil. Jej výpoveď tak akoby obsahovala implicitný predpoklad, že keby nežili „gádžovský život“, okolie by ich súdilo. Mladí Rómovia tiež vnímali predsudky a stereotypy voči Rómom v bežných konverzáciách a verejnom diskurze aj v prípadoch, kedy takéto vyjadrenia nie sú namierené priamo proti nim samotným. V podobných situáciách väčšinou nijako nereagujú, prijímajú to ako fakt a zároveň majú aj pocit bezmocnosti: „My to sledujeme, nie je nám to jedno, ale čo s tým môže spraviť jeden človek?“ (žena, Rómka)

Vo vyhrotenejších situáciách však cítia aj strach a poníženie (napr. v situácii, že si pred nimi ľudia odplúli, pretože boli Rómovia).

„Išli sme z koncertu, bolo asi 11 hodín a tá pumpa akurát za 10 minút zatvárala a nám povedali, že nás tam nepustia. No my sme ešte vonku čakali, a za nami 5 minút išiel pán, ktorý bol biely a jeho pustili. Tak my sme tam znova šli, zaklopali, že ako je to možné, že jeho pustili a nás nie. Povedali nám, že Rómov nebudú púšťať. Tak sme sa zobrali a išli sme preč, čo sa dá s tým robiť? Takého človeka už nezmeníte, keď má niečo v hlave.“ (muž, Róm)

Tento pocit rezignácie a bezmocnosti môže súvisieť aj s celkovým nastavením spoločnosti, kde sa diskriminačné správanie voči Rómom považuje za normálne. Takéto incidenty sa málokedy riešia a ak, tak sa málokedy vyriešia v prospech poškodených. V prípadoch, že boli mladí Rómovia

diskriminovaní, nijako to neriešili, pretože majú pocit, že je to fakt, s ktorým sa nedá nič robiť. Chýbajú teda dostupné a pre Rómov dôveryhodné mechanizmy podpory pre tých, ktorí sa s takýmto správaním/konaním stretnú.

Cudzinci zažívajú predsudky najmä, ak sa výrazne odlišujú

S predsudkami a stereotypmi sa stretávajú aj mladí cudzinci, s ktorými sme hovorili, a to buď priamo alebo sprostredkované. V takýchto situáciách sa teda ocitli buď oni sami alebo ich známi. Nepriateľské reakcie okolia v podobe verbálnych útokov či podozrievavých pohľadov súviseli napríklad s tým, akým jazykom hovorili alebo s odlišným výzorom (hidžáb). Avšak stretávajú sa aj s podceňovaním pri hľadaní si zamestnania.

„Sú momenty, keď ťa podceňujú. Ty môžeš byť veľký macher, ale keď nie si Slovák, tak ti nedajú tú pozíciu, (...) prečo by takú pozíciu mal obsadiť cudzinec, keď Slováci sú tiež nezamestnaní?“ (muž, cudzinec)

Mladých ľudí so zdravotným postihnutím okolie často podceňuje

Podceňovanie, i keď v inej podobe, zažívajú aj mladí ľudia so zdravotným postihnutím zas akoby neustále museli dokazovať, že ich postihnutie nemusí byť nevyhnutne aj znevýhodnením. Niektorí z nich svoju diagnózu vnímajú aj ako výhodu, pretože znamená, že v porovnaní s bežnými ľuďmi majú isté výnimočné schopnosti (mladí ľudia s poruchou autistického spektra). **Zo strany okolia sa však často stretávajú s podceňovaním**, v detskom veku sa stretávali aj so šikanou. Ľudia zároveň predpokladajú, že nedokážu samostatne fungovať, **pomoc z ich strany tak mladí ľudia so zdravotným postihnutím vnímajú aj ako obmedzenie**. Zároveň s nimi niekedy ľudia automaticky hovoria jazykom batoliat, pretože keď vidia fyzické postihnutie, predpokladajú aj znížený intelekt. Niektorí mladí ľudia so zdravotným postihnutím majú problémy udržať si stály vzťah kvôli tomu, že ich (potenciálni/e) partneri/ky ich postihnutie nedokážu „obhájiť“ sami/y pred sebou alebo pred svojou rodinou.

Trans ľudia zažívajú nevhodné správanie aj na úradoch

Mladí ľudia z LGBTI1 komunity sa s nevhodnými poznámkami na ich sexuálnu orientáciu či rodovú identitu často stretávajú aj v prostrediach, ako je napríklad nemocnica, úrady a pod. Pri trans ľuďoch sa ich napríklad ľudia opakovane pýtajú na ich „skutočné meno“, teda na meno, ktoré mali pred procesom tranzície.

„Bol som v nemocnici a sestrička sa ma pýtala, aké je moje skutočné meno. A ja som ani nevedel, čo tým myslí, ved' predsa v papieroch vidí moje meno, moje mužské meno. A ona sa pýtala na moje ženské meno, pretože sa za mňa chcela pomodliť a chcela 'použiť' moje skutočné meno pre nášeho Pána ´.“ (muž, LGBTI+)

Situácia mladých ľudí z menšín v porovnaní s mladými ľuďmi z väčšinovej populácie

Respondentov nášho výskumu sme sa pýtali, ako vnímajú svoju životnú perspektívu a či sa v porovnaní s mladými z majority cítia byť znevýhodnení.

Celkovo respondenti hovorili o tom, že sa necítia byť vo svojom živote výrazne obmedzení tým, že patria k nejakej menšine, alebo sú za príslušníkov určitej menšiny považovaní. Tento fakt možno vnímať pozitívne, že napriek určitému znevýhodneniu, ktoré môže menšinová príslušnosť

znamenat' sa necítili byť outsidermi a snažili sa, ak sa aj ocitli v ťažkej situácii, tieto problém prekonať svojím vlastným snažením a aktivitou.

Mladí Rómovia a Rómky vnímajú rozdiely v životných šanciach vnútri rómskej menšiny

Mladí Rómovia a Rómky, s ktorými sme vo výskume hovorili, nemali pocit, že by sa ich životy, situácia alebo životné šance nejako zásadne líšili od ich rovesníkov, ktorí sú z väčšinovej populácie. Vnímali však, že ako Rómovia a Rómky musia čeliť predsudkom a stereotypom, ktoré ak aj nie sú namierené priamo proti nim, sa ich dotýkajú.

Naši respondenti svoju životnú situáciu interpretovali ako výsledok snahy a úsilia, a preto sa ich situácia nelíši od mladých ľudí z väčšinovej spoločnosti.

„Kvôli tomu, že som Rómka? Nemyslím si, určite nie [je môj život iný, horší v porovnaní s rovesníkmi z majority, pozn. aut.]. Nemyslím si, že môj pôvod môže nejak určovať to, ako budem smerovať v živote, lebo ja si myslím, že to závisí hlavne od môjho snaženia sa, od mojej práce.“ (žena, Rómka)

Zároveň však viacerí uznávali, že mladí Rómovia a Rómky, ktorí pochádzajú z marginalizovaných komunít majú životné možnosti a šance určite horšie, než mali oni sami.

„Tu u nás nevidím rozdiely, je to o vašich schopnostiach, ale čo som počúvala, čo sa deje na iných územiach Slovenska, tak je to stále katastrofa a to je dosť smutné (...) keby som sa narodila v nejakej osade, tak by to bolo o 100-krát horšie.“ (žena, Rómka)

V prípade mladých Rómov však takmer všetci respondenti, aj keď sa necítili byť v inej situácii ako majorita, uvádzali konkrétneho človeka alebo organizáciu, ktorá ich v určitom momente ich života nasmerovala a posunula dopredu. Buď tým, že im poskytla konkrétnu pomoc (napr. Divé maky, konkrétny učiteľ/učiteľka, ktorá ich podporila), alebo tým, že im dala novú perspektívu a nasmerovala ich napríklad k ďalšiemu vzdelávaniu. V ich živote teda nejaká podporná inštitúcia alebo osoba zohrala dôležitú rolu, keďže, ako uviedla jedna respondentka, na základnej škole im ako rómskym deťom nikto nehovoril, akú majú perspektívu a možnosti a čo všetko môžu v živote dokázať. To vedie k situácii, kedy si sami neveria a nemajú odvahu ísť vo svojom živote za výzvami a snami.

„Čo ja vnímam, keď komunikujem s Rómami, tak ako keby sa báli preskakovať tie prekážky, ktoré majú. Ako keby nevideli dopredu. Často je to tak, že nemajú nejaké pozitívne vzory a boja sa teda vymaniť sa z toho prostredia. Je tam obrovský strach z nového a nepoznaného, ktorý bráni tým ľuďom posúvať sa a rásť.“ (žena, Rómka)

Mladí LGBTI+ ľudia musia vynaložiť viac úsilia na vyjasňovanie si vlastnej identity

Mladí LGBTI+ ľudia vnímali rozdiely oproti svojim rovesníkom z majority v každodennom živote pomerne intenzívne. Na jednej strane si musia prechádzať náročným procesom vyjasňovania si vlastnej identity.

„Tým, že spoločnosť je taká heteronormatívna, tak človek musí vyvinúť viac námahy a vnútornej emočnej práce, aby zistil, kým je.“ (žena, LGBTI+)

Tento proces je teda podmienený tým, ako je v spoločnosti nastavené to, čo sa považuje za „normálne“, keď sa jedná o rodovú identitu, sexuálnu orientáciu a podobne. Mladý človek, ktorý postupne zisťuje, že asi celkom nezapadá do predpokladanej normy, musí teda vyvinúť oveľa viac úsilia na to, aby si to ujasnil sám v sebe.

Zároveň uvádzali, že v ich prípade môže byť znevýhodnením to, ak nemajú podporu od rodiny, ak ich rodina odmietla a neprijala fakt, že majú menšinovú sexuálnu orientáciu, toto znevýhodnenie môže byť problém najmä v oblasti bývania.

Neustále sa opakujúci coming out je pre mladých LGBTI+ ľudí výzvou

Následne však prichádzajú ďalšie výzvy v podobe konštantného coming outu. Nejde len o coming out v rámci rodiny či najbližšieho okolia, ale o neustále sa opakujúcu situáciu, kedykoľvek človek príde do nového prostredia. To so sebou vždy znova prináša pocit neistoty a strachu z toho, ako nové prostredie zareaguje. Mladí LGBTI+ ľudia teda neustále zvažujú, v ktorom prostredí je pre nich bezpečné správať sa autenticky a v súlade so svojou identitou, a v ktorom je potrebné sa maskovať.

„Tie ďalšie coming outy, to nie je také, že teraz idem všetkým veľkolepo povedať o svojej identite. Ale keď napríklad chcete hovoriť o svojom bežnom živote, že cez víkend som bola s priateľkou na túre, tak už tým, že to vyslovíte, sa outujete. A stále vo väčšine prostredí je tam ten strach, že čo bude za reakcia.“ (žena, LGBTI+)

Mladí LGBTI+ ľudia uvažovali nad tým, že je vlastne nefér, že takéto coming out-y musia absolvovať, že ich identita je niečo, čo musia oznamovať a obávať sa reakcií alebo ju musia skrývať.

Postupne potom v ich životoch dochádza k uvedomeniu, že nikdy nezažijú to, čo ich rovesníci, ktorí nie sú LGBTI+: nebudú mať deti, svadbu, prípadne sa nikdy s partnerom/kou nebudú na ulici držať za ruku.

Významnou témou v rozhovoroch s mladými LGBTI+ ľuďmi bola homofóbia v rámci rodín. Respondenti a respondentky hovorili jednak o svojich skúsenostiach, ale aj o skúsenostiach ich známych s tým, že ich rodiny odmietli a prerušili s nimi kontakty.

Mladí ľudia so zdravotným postihnutím musia prekonávať predsudky v každodenných interakciách

Aj mladí ľudia so zdravotným postihnutím prinášali tému predsudkov a stereotypov, ktoré voči sebe vnímajú zo strany spoločnosti - čo je niečo, čo mladí ľudia bez postihnutia nemusia zažívať.

„Viete, zdravý človek, pokiaľ je mentálne aj fyzicky v poriadku, tak nemusí prekonávať žiadne predsudky, nemusí prekonávať nič, ľudia ho berú automaticky, normálne, a je len na ňom, či zo seba spraví dílana alebo sa bude správať normálne. Ale, proste, niektorí ľudia sú takí a tam v živote nebude z toho normálna komunikácia, lebo ste na vozíku, už tam je nejaký predsudok a už to neporazíte.“ (muž so zdravotným postihnutím)

Okrem toho sa cítia byť limitovaní svojím postihnutím, nemajú toľko možností sa zamestnať, cestovať. Problémom je aj prístup k vzdelaniu, nedostatok podporných služieb, podporovaného bývania a hrozba, že skončia v domove sociálnych služieb.

Obmedzené príležitosti vnímala aj respondentka z nízko príjmovej domácnosti, ktorá vidí rozdiel medzi mladými, ako je ona, a mladými, ktorí sú bohatších rodín. Tí sa môžu venovať športu, chodiť na krúžky, chodia s rodičmi na dovolenky, zatiaľ čo mladí ako ona musia brigádovať, aby mali peniaze. Navyše sú ponechaní sami na seba, lebo nemajú takú podporu a zázemie v rodine ani čo sa týka vzdelávania. Táto respondentka má zároveň skúsenosť z lokality, kde býva, že deti z nízko príjmových rodín sú na tom horšie i zdravotne, pretože ich rodičia nemajú povedomie

o tom, ako sa starať o svoje zdravie, ale zároveň na to nemajú ani finančné prostriedky (napr. v prípade zubnej starostlivosti, ktorá je finančne veľmi nákladná).

Vnímanie menšín na Slovensku a prejavy nerovnosti

Vnímanie a zobrazovanie menšín ako nerovných vo verejnej diskusii posilňuje existujúce nerovnosti v spoločnosti. Respondentov sme sa pýtali, či vnímajú existenciu týchto nerovností, či majú menšiny rovnaké postavenie v spoločnosti, ako sú vnímané a zobrazované a aký majú tieto skutočnosti dopad na ich život ako príslušníkov danej menšiny.

Aj keď prostredie v Bratislave možno vnímať ako tolerantnejšie, respondenti mali pocit, že menšiny sú na Slovensku vnímané negatívne, či už ide o národnostné menšiny, cudzincov, ľudí z LGBTI+ komunity alebo ľudí so zdravotným postihnutím. Niektorí respondenti si to vysvetľujú tým, že ľudia na Slovensku boli pred rokom 1989 izolovaní a dopady tejto izolácie pretrvávajú dodnes. Ľudia tak stále majú sovietsky spôsob uvažovania o akejkolvek odlišnosti, že je nežiaduca a nepotrebná, alebo nemajú osobnú skúsenosť s inakosťou, a preto sa jej obávajú. Pocit outsiderstva potom u mladých nevyplýva len z negatívneho vnímania ich menšiny/skupiny, ale celkovo z toho, ako je spoločnosť nastavená. Tiež majú skúsenosť, že menej rešpektujúco sa prejavujú starší ľudia, mladší sú viac otvorení a otázky súvisiace s menšinovosťou takmer vôbec neriešia.

„No a potom vyjdem mimo tej bubliny a človek sa stretáva s tou homofóbiou, ale nie len s ňou, sexizmus, rasizmus je všade prosté. No a človek nevie, že čo má robiť, reagovať na všetko, čo počuje, alebo sa držať iba nejakého small talku o počasí, aby sa nepohádal s ostatnými.“ (muž, LGBTI+)

Dlhodobu najviac stereotypne zobrazovanou menšinou sú pravdepodobne Rómovia. Ako uvádzali mladí Rómovia a Rómky v rozhovoroch, tento problém vnímajú veľmi silno a považujú za problém, že Rómovia sú zobrazovaní ako problémoví a len ako ľudia z osád, ktorí žijú zo sociálnych dávok. V médiách sa takmer neobjavujú príklady integrovaných Rómov. Ľudia si potom urobia názor na základe tohto skresleného mediálneho obrazu a nie na základe osobnej skúsenosti.

Vo vzťahu k dopadu vnímania menšín na život ľudí s menšinovou príslušnosťou respondenti uvádzali, že Rómovia musia často preukázať, že sú oveľa lepší ako ľudia z majority, ak chcú niečo dosiahnuť. Avšak latka pre to, aby sa začlenili je neustále posúvaná vyššie.

„Ak sa majú Rómovia aj dobre, tak sa o nich hovorí, že nakradli. Oni vlastne ani nemajú šancu sa zaradiť.“ (žena, Rómka)

Jedna z respondentiek uviedla, že stereotypný obraz Rómov je problémom aj pre rómskych politikov, ktorí sa uchádzajú o dôveru ľudí, čo je veľmi ťažké pri takto podsúvanom obraze. V školách sa napríklad problémy s učením v prípade rómskych detí pripisujú zlej výchove, kým v prípade detí z majority sa to vysvetľuje nejakou diagnózou a nezvaluje sa vina na rodičov.

Respondenti tiež uviedli, že čím sú ľudia vizuálne odlišnejší od majority, tým negatívnejšie sú vnímaní (napr. Rómovia, cudzinci z kultúrne vzdialených krajín).

V prípade cudzincov sú nerovnosti zjavné a vyplývajú skôr z ich cudzineckého statusu. Avšak tiež sa stretávajú s predsudkami a negatívnym vnímaním, skôr však u starších ľudí, mladí sú viac rešpektujúci a otvorení.

Nerovné postavenie v prípade LGBTI+ ľudí vedie k tomu, že sa mnohí aktívne angažujú v boji o svoje zrovnoprávnenie, alebo hľadajú iné spôsoby, ako sa vysporiadať s tým, že napríklad nemôžu mať oficiálneho partnera/ku. Ďalší mladí ľudia z LGBTI+ komunity však uvažujú o odchode do inej krajiny, kde je situácia lepšia.

Skúsenosti mladých ľudí z menšín s participáciou

To, že respondentov a respondentky nášho výskumu sme hľadali hlavne cez rôzne organizácie, ktoré sa venujú LGBTI+ ľuďom, Rómom, cudzincom, ľuďom so zdravotným postihnutím a ľuďom zo sociálne znevýhodneného prostredia, ovplyvnilo aj to, ako boli mladí ľudia angažovaní, ako sa zapájali do rôznych aktivít, organizácií, ako participujú a sú aktívni. Veľká časť z nich sa podieľa alebo sa podieľala na aktivitách rôznych organizácií. Pomohli nám však veľmi dobre identifikovať, čo ich k zapájaniam sa viedlo, čo a kto im v tom pomáha a aké sú bariéry v tom, aby sa mladí ľudia (a špecificky mladí ľudia z menšín) zapájali do rôznych aktivít.

Mladí ľudia sa zapájajú najmä do aktivít občianskych združení a neziskových organizácií

Mladí ľudia, s ktorými sme sa rozprávali sa zapájajú alebo zapájali hlavne do aktivít rôznych občianskych združení a neziskových organizácií, ako je napríklad Nexteria, Light FiF UK, Saplinq/Prizma, Sposa a iné. Časť z respondentov sama založila svoje občianske združenia, realizuje rôzne projekty alebo sa realizujú v samospráve. Niektorí mladí ľudia sa k neziskovým organizáciám dostali ako ich klienti, prípadne prijímatelia rôznych aktivít/služieb a projektov, napríklad Divé maky, Mareena, Fjúžn a podobne. Časť z nich sa už na strednej alebo vysokej škole zapojila do rôznych študentských parlamentov alebo vysokoškolských spolkov. Mnoho z nich sa začalo zapájať aj po vypuknutí vojny na Ukrajine, kedy dobrovoľne pomáhali v rôznych organizáciách. Mnohí sa realizujú alebo sa zúčastňujú aj aktivít cirkevných spolkov, vytvárajú priestor pre medzikultúrny dialóg, umelecké či kultúrne aktivity, podieľajú sa na realizácii a účastia sa rôznych protestov či pochodov za práva menšín, reprodukčné práva alebo za zmenu v oblasti klimatickej krízy. Mladí ľudia, s ktorými sme sa rozprávali, sa teda angažujú v širokom spektre tém.

Dôležité pre zapájanie sa do aktivít je už prostredie školy, iní aktívni ľudia či chuť alebo potreba niečo zmeniť

V našom výskume sme sa v rozhovoroch zamerali na to, čo mladých ľudí viedlo k tomu, aby sa zapájali. Pre viacerých mladých ľudí je ako prvý kontakt s angažovanosťou a participáciou dôležité prostredie školy, kde získavajú možnosť zapojiť sa do školských parlamentov alebo vysokoškolských spolkov. Po tejto prvotnej skúsenosti sa pre nich mohlo stať prirodzeným a potrebným angažovať sa ďalej. Dôležitou motiváciou je aj potreba zmeny, až nahnevanosť na systém, ktorý nefunguje podľa ich predstáv pre skupinu, s ktorou sa identifikujú.

„A akoby to stretko bolo jednak začiatkom môjho skúmania svojej identity, a jednak som sa tam dozvedel fakt veľa informácií, ako to na Slovensku funguje. A strašne som sa našťval. A odvtedy tá moja našťvanosť je ten môj drive. V podstate som sa tam dostal tak, že som im chcel pomôcť a odvtedy som bol proste taký, že okej, teraz musím ďalej pomáhať, musím ďalej robiť. A doteraz je to také, že robím veci preto, lebo som našťvaný na túto spoločnosť.“ (muž, LGBTI+)

Škola však môže byť aj brzdou v aktivitách a angažovanosti mladých, pokiaľ školské parlamenty nefungujú vôbec alebo nefungujú dobre. Školy svojich žiakov niekedy k žiadnej participácii a

angažovanosti a svojim projektom nevedú. V niektorých prípadoch sami učitelia či vedenie brzdia nápady na aktivity mladých ľudí.

„Keď si zoberieš strednú školu, keď ho tam vychovávajú, keď tam dozrieva, tak všetkých nás učia byť zamestnancom, robiť, vykonávať konkrétny počet úloh, čo sa ale týka priestoru pre seba, pre fantáziu, pre prejav, to sa tam nespomína nikdy.” (muž, cudzinec)

K participácii mladých ľudí často privedú rovesníci či „vzory”

Mnohým veľmi pomohlo aj to, že sa stali súčasťou komunity, skupiny podobne zmýšľajúcich mladých ľudí, ktorí majú podobné problémy, ale aj radosti či názory a že získali nové priateľstvá. Za ich motiváciou stála aj potreba sa angažovať, prinášať nápady na zmenu, prepájanie rôznych komunít. U časti mladých ľudí je za potrebou angažovanosti a participácie aj potreba pomáhať, prípadne vrátiť späť to, čo sa im dostalo od organizácií alebo ľudí, ktorí im v živote pomohli, priniest zmenu pre mladých ľudí, ktorí majú podobné problémy ako oni.

Mnoho mladých ľudí k participácii a zapájaniu sa do rôznych aktivít priviedol niekto blízky, či už sú to kamaráti alebo akési „vzory“, učitelia alebo ľudia z neziskových organizácií, iní rovesníci, ktorí sa už niekde angažovali. Mladí ľudia často vo svojich vlastných projektoch mali niekoho, kto ich podporil, povzbudil, prípadne im pomohol s formálnymi a administratívnymi záležitosťami.

„Tieto malé skupiny by potrebovali viac človeka ako je [meno osoby, pozn. aut.], ktorá im ukázala smer, cestu, ona presvedčila aj tých rodičov, veľakrát bola aj v osade, kde ju brali, že wow, vybudovala si u nich rešpekt, bolo to super, deti v nej videli oporu, lásku, ktorú nedostávali niektorí až tak veľmi. Podľa mňa by to chcelo viac takých ľudí ako je ona, ktorí by pomáhali.” (žena, Rómka)

Bariérou v zapájaní sa mladých ľudí môže byť nedostatočná ponuka aktivít, nedostatok voľného času, ale aj vysoko nastavený prah

Bariérou môže byť aj to, že mladí ľudia sa nestretnú s ničím, čo by ich zaujímalo, čo im príde zmysluplné alebo dostupná ponuka aktivít môže byť mimo ich záujmy. Niektorých mladých ľudí odrádzajú rôzne kresťanské či seba rozvojové spolky, ktoré môžu byť často jedinou ponukou, s ktorou sa reálne stretnú.

Niektorí majú pocit, že samotné zapájanie má vysoký prah, musia už mať niečo za sebou, nejakú skúsenosť, aby sa mohli aktívne zapájať do aktivít určitého združenia alebo organizácie.

Veľkou bariérou je aj voľný čas, mnoho respondentov študuje a chodí popri tom do práce/ má brigády a na občiansku angažovanosť a zapájanie sa už jednoducho nemajú voľný čas.

Možnosť zapájať sa je pre mladých ľudí z menších nedostatok

Mnohí respondenti a respondentky sa zhodli, že združenia, ktoré sa venujú konkrétnym skupinám (Rómom, ľudom z LGBTI+ komunity a pod.), a tak aj priestoru na zapájanie sa do ich aktivít je málo aj v Bratislave, v regiónoch chýbajú ešte viac. Niektorí respondenti hovorili o tom, že ich rovesníci sa do rôznych aktivít nezapájajú aj preto, že ich vnímajú ako zbytočnosť či stratu času. Niektorým mladým ľuďom chýbajú aj informácie o tom, kam a v akých témach by sa zapojiť mohli.

To, že chýbajú organizácie konkrétne pre tieto skupiny, súvisí aj s nedostatkom organizácií pre mladých ľudí celkovo. Tí, čo si priestor pre realizáciu a zapájanie sa našli alebo si ho sami

vytvorili, hovoria o tom, že možností je málo. Mladí ľudia z LGBTI+ komunity najintenzívnejšie vnímali nedostatok služieb pre ich komunitu a neexistenciu bezpečného priestoru, kde by sa mohli stretávať. Rómovia a Rómky takisto vnímali, že v Bratislave je málo organizácií, kde by sa mohli zapájať a zväčša identifikovali len organizácie, ktoré súvisia priamo s poskytovaním sociálnej a inej pomoci.

Niekedy chýba aj ponuka takýchto aktivít. V niektorých prípadoch môžu chýbať aj informácie o existujúcich možnostiach zapojenia sa a pokiaľ sa mladí ľudia už niekde nezapájajú, nezdrúžujú alebo nemajú tie správne kontakty, ťažšie sa im hľadá priestor, kde by sa mohli realizovať. Okrem škôl, ktoré môžu vytvárať príležitosti pre mladých ľudí chýba aj väčšia iniciatíva od samosprávy, ktorá by mohla takéto aktivity vytvárať či podporovať. Jeden respondent spomedzi Rómov uviedol, že pre niekoho, kto je Róm, môže byť bariérou aj to, že má prísť medzi Nerómov, a to zo strachu, ako by ho prijali. Podobne to vnímali aj mladí ľudia so zdravotným postihnutím. Mnohí z nich majú možno strach, ako by ich prijali, pretože vnímajú, že ľudia majú predsudky a nedostatok informácií napríklad o ľuďoch s fyzickým postihnutím alebo o ľuďoch s poruchou autistického spektra (pozri viac v predchádzajúcich častiach o identite a o skúsenostiach so sociálnym vylúčením).

„Možno by sa aj chceli zapájať, lenže niektoré tieto organizácie si povedia, že ach, tento nám bude na nič. Niektorí by sa aj chceli zapájať, ale to nejde, lebo tam nemajú buď finančné, alebo časové prostriedky.....Skôr tá predpojatost' tých ľudí je ten hlavný problém, treba ľudí ohľadom tohto detailne dozvedieť, to je ten hlavný problém, že ľudia o tom nemajú dost' informácií.“ (muž so zdravotným postihnutím)

Pomôcť môže vytváranie priestorov pre stretávanie mladých ľudí, podpora v realizácii ich nápadov či finančná podpora konkrétnych projektov

Veľmi dôležité je vytváranie fyzického priestoru, či už sú to spomínané komunitné centrá alebo kluby, ktoré by boli bezpečným priestorom pre rozmanitých mladých ľudí. V týchto priestoroch môže veľmi dobre vznikáť spolupráca na základe nápadov a vzájomnej komunikácie. V konkrétnom priestore sa dajú tvoriť projekty, je možné mať zázemie a stabilitu pre ďalšie fungovanie. Vytváranie kontaktov na rôznych úrovniach je takisto základom pre ďalšiu participáciu a realizáciu aktivít a projektov. Môže ísť o neformálne stretávanie sa pri rôznych príležitostiach, kde sa dajú vytvárať väzby, kamarátstva a dôležité kontakty pre budúce nápady či projekty.

„Ak tu budú komunitné centrá alebo komunitné centrum, tak by to vedelo veľmi pomôcť situácii, lebo najdôležitejšie je práve mať tie priestory, lebo potom tie priestory sa dajú využiť.“ (muž, LGBTI+)

Ako uvádzame vyššie, mladým ľuďom často niekto pomohol s ich zapojením sa, realizáciou nápadov a projektov a mnoho z nich pomenovalo, že potrebujú akéhosi ťahača - niekoho, kto im pomôže s ich nápadmi, podporí ich a poskytne im aj potrebné informácie. Veľmi dôležitými osobami boli učitelia, rodičia, kamaráti, pracovníci v komunitách, dobrovoľníci či aktivisti, ale aj rôzni právnici a iné dôležité osoby, ktoré mladým ľuďom pomohli napríklad s nájdením informácií, administratívou ohľadom založenia združenia, pripravenia podujatia apod. Pomôcť by mohla aj pozitívna propagácia a komunikácia, ktorá zdôrazňuje, že aktivity sú inkluzívne a otvorené pre všetkých. Často chýba aj finančná podpora, ktorú mladí ľudia nemajú alebo ju nevedia cez rôzne projekty a granty získať, chýbajú im na to zručnosti.

ZÁVER

Výskum prináša dôležité zistenia z individuálnych rozhovorov s 23 mladými ľuďmi z rôznych skupín - mladými Rómami, cudzincami, členmi LGBTI+ komunity, mladými ľuďmi so zdravotným postihnutím, či tými z chudobnejšieho prostredia.

V rozhovoroch sme sa zamerali na to, ako vnímajú a formujú svoju identitu, nakoľko sa cítia byť súčasťou väčšinovej spoločnosti alebo pociťujú vylúčenie či diskrimináciu, aké tvoria vzťahy a podobne. Zároveň sme sa zamerali na tému dôvery v inštitúcie - zaujímalo nás, či sa majú na koho obrátiť a kto im pomáha, keď sa ocitnú v ťažkostiach.

Špecificky sme sa venovali aj formám ich participácie, bariéram, ktoré im bránia zapájať sa do aktívneho verejného života a čo sú faktory, ktoré im v tom najviac pomáhajú.

MENŠINOVÁ IDENTITA

Prijatie svojej menšinovej identity je dlhý proces

Pre mladých ľudí z menšín bolo prijatie svojej menšinovej identity dlhým procesom. Mnohí z nich, najmä Rómovia a Rómky sa v detstve za svoju identitu hanbili, vnímali ju ako čosi nežiaduce a používali rôzne stratégie, aby ju skryli. Niektorí o sebe napríklad hovorievali, že majú talianske či španielske korene. Vnímali totiž, že cudzinecký pôvod bol v tom čase lepšie prijímaný okolím než pôvod rómsky. Postupne však svoju identitu prijímali, avšak aj v súčasnosti v ich prežívaní pretrvávajú isté znaky zvnútornenej stigmy.

Mladí ľudia z LGBTI+ komunity potrebujú pocit bezpečia a prijatia

Azda najkomplexnejším procesom spoznávania a prijímania svojej identity prechádzali mladí ľudia z LGBTI+ komunity. Pre viacerých respondentov došlo k prijatiu seba samého až po tom, čo odišli zo svojho pôvodného prostredia (napr. sa presťahovali do iného mesta), kde sa stretávali skôr s predsudkami a stereotypmi o LGBTI+ ľuďoch, a preto sa necítili slobodní byť aj navonok tým, kým sa cítili byť. Pre prakticky všetkých respondentov a respondentky z LGBTI+ komunity **prijatie svojej identity úzko súviselo s pocitom bezpečia, ktorý dlho nenachádzali**. Pod vplyvom pozitívnych reakcií z okolia sa postupne otvárali a vyrovnávali so svojou identitou, avšak aj v súčasnosti, sa cítia úplne slobodne a komfortne len v prostrediach, ktoré dôverne poznajú a vedia, že im nič nehrozí, alebo v rámci LGBTI komunity.

Mladí trans ľudia majú pocit, že si svoju identitu musia zaslúžiť

Pri mladých trans ľuďoch sa zároveň objavovala skúsenosť, že mali pocit, že si svoju rodovú identitu musia zaslúžiť - trans muž teda mal pocit, že musí byť výrazne maskulínny, aby ho ľudia skutočne považovali za muža. Postupne sa toto vnímanie menilo smerom k tomu, že nemajú potrebu napĺňať očakávania okolia. Prispelo k tomu najmä ukončenie procesu tranzície a aj administratívne zmenený rod, vďaka čomu sa už cítili slobodne aj vo vyjadrovaní (používanie mužských gramatických tvarov a zámen). Úradné potvrdenie rodovej identity teda prinieslo aj potvrdenie pred okolitým svetom.

Existuje rozpor medzi tým, ako sa vnímajú mladí ľudia zo zdravotným postihnutím, a ako ich vníma okolie

Viacerí mladí ľudia so zdravotným postihnutím vnímali akoby rozpor medzi tým, ako ich vníma kvôli ich postihnutiu/diagnóze spoločnosť a ako sa vnímajú oni sami. Mladý muž s Aspergerovým syndrómom svoju diagnózu nevnímal ako postihnutie, hoci spoločnosť to tak definuje. Iný mladý muž s telesným postihnutím je so svojou identitou vyrovnaný, avšak v nových situáciách ráta s neprijatím zo strany ostatných ľudí. Mladí ľudia so zdravotným postihnutím vnímali, že spoločnosť im pripisuje istú odlišnosť, sami sa však často za odlišných nepovažovali. Skôr sa umiestňovali na spektrum rozmanitosti.

SOCIÁLNE VZŤAHY A PRIATEĽSTVÁ

Väčšina mladých ľudí z menšín, s ktorými sme hovorili, udržiava zmiešané priateľstvá a pohybuje sa v zmiešaných sociálnych skupinách. Výnimkou boli do istej miery mladí ľudia so zdravotným postihnutím a mladí LGBTI+ ľudia, ktorí sa prevažne pohybovali v rámci queer komunity.

Rómovia v našom výskume vytvárajú skôr zmiešané priateľstvá

Mladí Rómovia majú podľa ich vyjadrení skôr zmiešané skupiny priateľov, čo vysvetľovali tým, že sa priatelia s ľuďmi, ktorí im „sádzu“ osobnostne. Niektorí to však vysvetľovali aj tým, že Nerómovia sú im bližší, podobnejší. Viacerí sa vo svojich výpovediach prakticky automaticky dištancovali od iných mladých Rómov, ktorých popisovali ako „neslušných“, či „nepriateľských“. Pre niektorých sú však priateľstvá s inými mladými Rómami zdrojom pocitu domova a pozitívneho emocionálneho prežívania, ktoré ťažko popisovali.

Mladí Rómovia a Rómky považovali zmiešané sociálne kontakty za dôležité pre vytváranie vzájomných väzieb, ale aj pre to, aby sa neprehľbovala sociálna izolácia napríklad mladých Rómov z marginalizovaných komunit.

Mladí cudzinci sa stretávajú najmä v rámci cudzineckých komunit

Mladí cudzinci si tiež vytvárali zmiešané sociálne vzťahy a priateľstvá, avšak išlo skôr o zmiešané medzinárodné komunity. Bolo pre nich ťažšie nadväzovať vzťahy so Slováckmi, a to najmä kvôli veľmi odlišným životným skúsenostiam. Cudzinci vnímali ako spoločnú črtu, na ktorej môžu stavať, to, že sú cudzincami a majú migračnú skúsenosť. Ďalším dôvodom bolo to, že cudzinci so Slováckmi nezdieľali kultúrny kontext, a tak mávali pocit, že sú **outsideri**.

Sociálne vzťahy mladých ľudí so zdravotným postihnutím do značnej miery záviseli od typu ich postihnutia. Ak išlo o intelektové postihnutie, ich priateľstvá a sociálne vzťahy tvorili prevažne mladí ľudia s podobným postihnutím, prípadne ľudia z pomáhajúcich profesií, ktorí sú na ich sieť nejakým spôsobom napojení. V prípade telesného postihnutia mali mladí ľudia priateľstvá z rôznych prostredí, ktoré získavali cez svoje záľuby (napr. hudba).

LGBTI+ mladí sa uzatvárajú skôr do spoločných bublín

Mladí LGBTI+ ľudia sa takmer výlučne pohybovali len v rámci queer komunity. Dôvodom bol **pocit bezpečia, ktorý im táto komunita poskytuje**, možnosť byť autentickými a prejavovať slobodne svoju identitu.

Nemusi pritom ísť nevyhnutne len o pocit fyzického bezpečia (bezpečnosti), aj keď aj to je samozrejme mimoriadne významná téma. Mladí LGBTI+ ľudia majú množstvo skúseností s nevhodnými poznámkami, urážkami, spochybňovaním a zo škôl aj so šikanou.

VNÍMANIE MLADÝCH ĽUDÍ Z MENŠÍN ZO STRANY OKOLIA

Viacerí mladí ľudia z menšín sa najmä v školskom prostredí stretávali s podceňovaním či šikanou, predovšetkým na základnej škole. Niektorí Rómovia a Rómky mali zo základnej školy negatívne zážitky, kedy učitelia uprednostňovali nerómskych žiakov. Naším respondentom to prinášalo pocity zmätku, nerozumeli, prečo sa tak učitelia správajú. Mladí ľudia so zdravotným postihnutím si však ponížovanie zažili aj v rámci vlastných rodín, mali tiež skúsenosť so šikanou v detstve zo strany starších detí.

Na vysokých školách sa väčšinou cítili prijatí tak Rómovia, ako aj cudzinci. Cudzinci mali skúsenosť aj s tým, že v prvých mesiacoch im aj vyučujúci vychádzali v ústrety, kým sa zorientovali v systéme slovenského vysokého školstva a aspoň trochu si osvojili jazyk. Snažili sa im byť nápomocní, rovnako aj niektorí spolužiaci. Rómski študenti a študentky na vysokých školách sa tiež cítili prevažne prijatí, avšak vyskytli sa aj skúsenosti so šikanou, či nevhodnými poznámkami na ich pôvod či otázkami prameniáciami zo stereotypného vnímania Rómov ako tých, ktorí nemôžu študovať na vysokej škole.

Mladí LGBTI+ ľudia si na svoje skúsenosti v škole spomínali rôzne. Zo strany spolužiakov na stredných školách sa im väčšinou dostalo prijatia, v triede mali aj viacero queer spolužiakov, neboli teda osamotení a ani nemali skúsenosť s vyslovene homofóbnymi prejavmi. Skúsenosti s postojmi a správaním učiteľov a učiteľiek už boli rôzne. Niektorým učitelia a učiteľky dávali podporu, iní však mali skúsenosť s homofóbnymi učiteľmi a učiteľkami, najmä staršej generácie, ktorí do vyučovania prinášali rôzne konšpiračné teórie o „LGBTI propagande“.

DÔVERA MLADÝCH V INŠTITÚCIE A PROBLÉMY MLADÝCH

Škola by podľa mladých nemala byť len o učení

Škola by mala byť predovšetkým **bezpečné miesto** a priestor, kde mladým ľuďom niekto pomôže, ak sa ocitnú v ťažkej životnej situácii. Veľmi dôležitým aspektom je **dôvera**, teda je potrebné, aby sa mladí ľudia mali v škole na koho obrátiť. Dôležité je, aby mladí ľudia získavali v škole určitý typ podpory a aby boli vedení k tomu, aby si žiaci a študenti navzájom, ale aj spoločne s dospelými pomáhali. Podporu by podľa našich respondentov mali dostávať najmä študenti, ktorí pochádzajú z komplikovaného rodinného prostredia, nemajú možnosť oprieť sa o svojich blízkych, prípadne zlyháva ich bezprostredné okolie.

Ďalšou úlohou, ktorú by podľa mladých ľudí v našom výskume mala plniť škola, je **zapájanie a inklúzia menšín**. To je veľmi dôležité z hľadiska nášho výskumu, pretože táto téma býva veľmi často opomínaná. Školy by v tomto zmysle mali nasledovať základné hodnoty rešpektu k rozmanitosti a podporovať mladých z rôznych skupín, aby sa v nej mohli cítiť dobre.

Podľa mladých ľudí je zároveň škola veľmi dôležitým priestorom pre **vzájomné stretávanie**, spoznávanie, **vytváranie vzťahov a väzieb** - je to prvá inštitúcia v živote, kde sa môžu mladí učiť, ako vytvárať kvalitné vzťahy a ako sa navzájom rešpektovať. Škola je priestorom pre vytváranie dôležitých priateľstiev, ktoré môžu fungovať aj ako pomocná a záchranná sieť, ak zlyhávajú iné zdroje pomoci.

Podpora pre mladých prichádza najčastejšie od „empatických dospelých“ a rovesníkov

Mnoho mladých vo výskume uviedlo, že získavajú podporu aj od učiteľov **Ide však vždy o konkrétnych učiteľov, ktorí sú empatickí a vedia počúvať**, pomáhať študentom a reagovať na ich potreby. Podľa viacerých vždy závisí od konkrétneho učiteľa alebo učiteľky, či sú dostatočne empatickí alebo sa venujú len samotnému vzdelávaciemu procesu. Na väčšine škôl teda **nejde o systémový prístup**.

Pre mnohých mladých ľudí z nášho výskumu bolo veľmi dôležité, aby sa mohli o svojich problémoch radiť so svojimi **rovesníkmi alebo priateľmi**. Tí im podľa nich často vedia dať veľmi silnú podporu, lebo rozumejú problémom, ktoré človek má a často zdieľajú aj spoločné obavy alebo témy, ktoré ich zaujímajú. Skôr ako na dospelých sa preto obracajú na svojich blízkych.

Poradenské systémy na Slovensku zlyhávajú a nevedia poskytovať podporu mladým z menšín

Ukazuje sa, že **systém poradenstva do veľkej miery na Slovensku zlyháva**. Viacerí z našich respondentov vo výskume vôbec nevedeli, či takéto zariadenia v ich okolí existujú. Prípadne uvádzali, že dnes by už vedeli, za kým majú ísť, ale počas základnej alebo strednej školy o možnosti navštíviť psychológia vôbec nevedeli.

Veľmi dôležitým zistením, ktoré priniesli najmä mladí ľudia z LGBTI+ komunity bolo to, že nemajú dôveru k bežným poradenským zariadeniam, pretože podľa nich tieto zariadenia nie sú dostatočne pripravené poskytovať adekvátnu psychologickú pomoc ľuďom z menšín.

Podporu mladým poskytujú skôr mimovládne organizácie

Mladí ľudia vo výskume oveľa častejšie identifikovali ako pomoc rôzne mimovládne organizácie, ktoré sa zameriavajú na pomoc konkrétnym mladým z jednotlivých skupín. Pre mladých ľudí z **LGBTI+** komunity existujú viaceré mimovládne organizácie, ktoré združujú mladých z tejto komunity, robia rôzne advokačné aktivity alebo im poskytujú priamu psychologickú či inú podporu.

Pre mladých so **zdravotným postihnutím** zas existujú viaceré podporné organizácie zamerané na túto skupinu mladých. Vo výskume mladí ľudia identifikovali napríklad Organizáciu muskulárnych dystrofikov, Motýľ, Spina Bifida, ASD Vision, či viaceré ďalšie, kde sa môžu mladí ľudia so zdravotným postihnutím buď združovať, tráviť tam čas spoločne, alebo tam dostávajú priamo pomoc či asistenciu súvisiacu s ich postihnutím a často aj psychologickú pomoc. Mladí **Rómovia a Rómky** identifikovali najmä organizáciu **Divé Maky**, ktorá pomáha talentovaným mladým Rómom, poskytuje im mentoring, sprevádzanie a podobne. **Mladí cudzinci** spomínali vo výskume skôr rôzne cudzinecké komunity, ktoré sa svojpomocne organizujú, fungujú online alebo realizujú spoločné podujatia.

Celkovo teda možno povedať, že mimovládny sektor je v tomto smere oveľa vitálnejší ako štátne alebo verejné inštitúcie. Avšak platí, že mladý človek musí mať už nejaký sociálny kapitál, vyznať sa, vedieť sa zorientovať a dostať sa k pomoci od rôznych organizácií vlastne svojpomocne. Je však kľúčové, aby takéto inštitúcie fungovali, ich aktivity by mali byť ale

prepojené s aktivitami mesta, či štátu, aby bola pomoc a podpora dostupná, viditeľná a efektívna pre všetkých mladých ľudí, ktorí ju potrebujú.

Samospráva mladých ľudí podporuje, obvykle však len symbolicky. Chýba podpora pre aktivity zamerané aj na mladých zo zraniteľných skupín

Súčasnú vedúcu bratislavskej samosprávy mladí ľudia vnímajú ako pomerne progresívne a naklonené zaujímať sa aj o témy mladých ľudí z rôznych menšinových skupín. Podľa viacerých mladých ľudí z nášho výskumu mesto podporuje rôzne kultúrne aktivity a v **symbolickej rovine** deklaruje dôležitosť inklúzie a zapájania týchto skupín mladých ľudí. V tejto súvislosti sa však objavila aj kritika, že ide viac o deklaratívnu, než faktickú podporu. Mladí ľudia z ostatných komunít nemali jednoznačne vyhranený pozitívny či negatívny postoj k aktivitám mesta. Viacerí spontánne spomenuli dôležitosť **politckej participácie** mladých ľudí, napríklad vytváranie **mládežníckych parlamentov**.

To, čo mladým ľuďom v našom výskume chýbalo najviac, boli **komunitné centrá** alebo priestory, kde by mohli spoločne tráviť čas. Mnohí mladí ľudia vo výskume mali pocit, že v prvom rade by mesto malo systematicky mapovať potreby mladých ľudí, či už vo všeobecnosti alebo potreby špecifických skupín. Iba tak je možné reagovať na ne a vytvárať adekvátne podmienky na to, aby mohli v meste viesť plnohodnotný život. S tým sa spája aj téma **komunikácie s mladými, vypočutie ich hlasu a zapájanie rôznych skupín mladých ľudí do rozhodovania na lokálnej úrovni**.

Mladých trápi nedostatok uznania a inklúzie, ale aj bežné sociálno-ekonomické témy

V tejto časti výskumu sme sa zamerali aj na to, akým problémom čelia mladí ľudia v dnešnej spoločnosti a špecificky mladí zo zraniteľných skupín.

Títo mladí ľudia veľmi často majú **pocit neprijatia** a z toho prameniace nízke sebavedomie. Často sa cítia osamelí a majú pocit, že nezapadajú do spoločnosti. Následne im chýba odvaha žiť v širšej spoločnosti, rozvíjať sa a venovať sa témam, ktoré ich zaujímajú. Mladí z viacerých skupín poukazovali aj na **diskriminačné správanie** ostatných, často až šikanu, ktorá sa podľa nich týka viac detí z prostredia menšín ako iných. Smeruje to potom k izolácii a pocitu osamelosti. Ďalšou témou, ktorá súvisí s mladými ľuďmi, je **sociálna situácia a téma financií**. Mnohí mladí ľudia cítia zhoršujúcu sa finančnú situáciu, často ide o ľudí, ktorí sa prisťahovali do Bratislavy z menších miest a majú vysoké náklady na život. Namiesto vlastného osobnostného rozvoja alebo budovania si kvalitného sociálneho života musia často riešiť existenčné problémy. Témou je aj **bývanie**, ktoré je v Bratislave drahé a nedostupné. Absolventi vysokých škôl majú napríklad veľké problémy nájsť si adekvátne bývanie, kým ešte dostatočne nezarábajú, a tým pádom nedosiahnu na hypotéku, pretože prenájmy sú príliš drahé. Ako vážna téma sa to prejavilo napríklad v prípade LGBTI+ komunity. Tí sa totiž ešte stále často stretávajú s tým, že po svojom coming out-e stratia podporu svojej rodiny a blízkych a musia sa o seba starať prakticky sami.

SKÚSENOSTI MLADÝCH Z PROSTREDIA MENŠÍN SO SOCIÁLNYM VYLÚČENÍM

Mladí z menšín mali rozmanitú skúsenosť so sociálnym vylúčením. Viacerí z respondentov si zažili ťažkú situáciu, keď prišli do Bratislavy z iných regiónov Slovenska alebo zo zahraničia. Museli si tu vybudovať zázemie, zvyknúť si na nové prostredie a vytvoriť si tu vzťahy.

Väčšine z nich sa to podarilo najmä vďaka tomu, že boli aktívni a využili príležitosti, za ktorými sem prišli alebo ich niekto v novej životnej situácii podporil a pomohol im.

Takmer všetci mladí mali niekedy pocit neprijatia a skúsenosti s predsudkami

Respondenti však uvádzali aj situácie alebo prostredia, v ktorých sa necítili byť prijatí. Napríklad LGBTI+ mladí musia neustále zvažovať, či sa v určitom prostredí cítia dostatočne bezpečne, aby mohli byť autentickí. Nezriedka zažívajú aj odmietnutie zo strany svojej vlastnej rodiny. Určitá miera odmietania vedie v ich prípade, ale aj v prípade žien moslimiek k tomu, že sa snažia žiť v rámci bezpečného prostredia svojej bubliny.

Mladí Rómovia sa stretávajú so začudovaním, ak nenapĺňajú rozšírené negatívne stereotypy o Rómoch, napríklad v prípade, keď študujú na vysokej škole. Ak chcú niečo dosiahnuť musia sa snažiť výrazne viac ako iní.

Mladí z rôznych menšín zažívajú aj bariéry na trhu práce, ktoré vyplývajú jednak z toho, že sú mladí, ale tiež kvôli svojej menšinovej príslušnosti. Problémy pri hľadaní práce uvádzali najmä mladí Rómovia a ľudia so zdravotným postihnutím, ale aj mladí ľudia z LGBTI+ komunity, najmä ak išlo o trans ľudí.

Mnohí mladí ľudia sa stretli aj s otvorene nepriateľskými prejavmi

Negatívne stereotypy týkajúce sa menšín vedú často až k otvoreným prejavom nepriateľstva. Hoci mali tieto prejavy skôr slovnú ako fyzickú povahu, príslušníci menšín musia byť stále v strehu, či im potenciálne nehrozí nejaké nebezpečenstvo kvôli ich menšinovej príslušnosti. Tieto negatívne zážitky sa diali väčšinou na verejnosti a ich zdrojom boli skôr neznámi ľudia. Mladí Rómovia uvádzali skúsenosti s diskrimináciou a množstvom negatívnych stereotypov o Rómoch, s ktorými sa stretávajú v širšom, ale aj svojom bezprostrednom okolí. Cudzinci majú pomerne častú skúsenosť s odmietaním. Otvorene negatívne prejavy si zažívajú najmä ženy cudzinky, ktoré nosia hidžáb. Mladí so zdravotnými postihnutím sa stretávajú s prehladaním a podceňovaním. Skupinou, ktorá si veľmi často zažíva nepriateľské prejavy, negatívne stereotypy a odmietanie sú trans ľudia.

Mladí z menšín nemajú pocit, že sú v inej situácii ako mladí z majority, hoci priznávajú, že musia vo svojom živote prekonať množstvo prekážok

Mladí z menšín nemajú pocit, že by boli v porovnaní s mladými z majority výrazne limitovaní v tom, aké majú v živote príležitosti, hoci sami priznali, že musia prekonať množstvo bariér, ktoré čiastočne vyplývajú aj z ich menšinovej príslušnosti. Všetci mladí Rómovia, s ktorými sme vo výskume hovorili, uvádzali, že v určitom momente ich života stretli nejakú podpornú organizáciu alebo človeka, ktorí im poskytli konkrétnu pomoc alebo im dali v živote novú perspektívu, než akú zažívali vo svojom bezprostrednom okolí. Tento moment bol do značnej miery v ich živote určujúci, pretože mladí Rómovia sa často boria s malou podporou svojho okolia a s tým, že si sami neveria a nemajú odvahu. Mladí LGBTI+ ľudia uvádzali, že ujasnenie si svojej identity ich stojí veľa úsilia. Výzvou je však aj nikdy nekončiaci coming out, ktorý vyplýva z toho, ako je nastavená väčšinová spoločnosť. Mnohé bariéry musia prekonať aj ľudia so zdravotným postihnutím. Tieto bariéry opäť vyplývajú z nastavenia spoločnosti, ktoré spôsobuje, že v porovnaní s bežnými mladými musia vyvinúť oveľa viac úsilia pri vzdelávaní, ak si chcú nájsť zamestnanie a viesť život podľa svojich predstáv. Mladí ľudia z nízkopříjmových rodín cítia najmä slabú podporu zo strany svojej

vlastnej rodiny, čo znamená, že sa nemôžu venovať takým aktivitám ako mladí, ktorí túto podporu majú.

Menšiny na Slovensku sú stále vnímané a zobrazované negatívne

Podľa respondentov nášho výskumu sú menšiny na Slovensku vnímané negatívne, avšak prostredie v Bratislave vnímajú ako tolerantnejšie. Mladí z menšín si to vysvetľujú napríklad tým, že počas socializmu sa ľudia nestretávali s inakosťou a akákoľvek odlišnosť sa javila ako nežiaduca a nepotrebná. V tejto súvislosti aj uvádzali, že menej rešpektujúco sa správajú najmä starší ľudia v porovnaní s mladými. Mladí Rómovia však vidia problém aj v tom, aký obraz o Rómoch podávajú médiá a ako sú zobrazovaní v spoločenskom diskurze. Ľudia si potom vytvárajú obraz nie na základe svojej skúsenosti, ale na základe stereotypného obrazu Rómov v médiách. Svoje nerovnaké postavenie vnímajú aj mladí cudzinci, odmietanie zažívajú v prostrediach, kde ľudia nemajú s cudzincami kontakt alebo ho majú len málo. LGBTI+ mladí vnímajú svoje nerovnocenné postavenie veľmi intenzívne, niektorí sa snažia angažovať za svoje práva. Iní zas uvažujú o odchode zo Slovenska do krajín, ktoré sú voči LGBTI+ ľuďom viac rešpektujúce.

SKÚSENOSTI MLADÝCH ĽUDÍ S PARTICIPÁCIOU

Mladí ľudia sa angažujú hlavne v projektoch a aktivitách rôznych neziskových organizácií, spolkov či združení. Niektorí si vytvorili svoje vlastné projekty.

Prvým priestorom pre participáciu môže byť škola

Mladí ľudia sa k prvým možnostiam participácie môžu dostávať v škole prostredníctvom rôznych parlamentov alebo vysokoškolských spolkov. Práve v škole môžu získať prvú skúsenosť a motiváciu zapájať sa ďalej. Dôležité sú aj rôzne organizácie, spolky a rovesníci, prípadne niekto, kto im je vzorom. Motivovať mladých ľudí môže aj potreba zmeny systému alebo prostredia, v ktorom sa pohybujú či pomoc ostatným.

Ak sa mladí nezapájajú, môže to súvisieť s nedostatočnou alebo nezaujímavou ponukou aktivít

Hlavnými bariérami, ktoré bránia v zapájaní sa mladých ľudí môže byť jednak nedostačujúca ponuka aktivít, ktorá sa nestretne s tým, čo by ich v živote zaujímalo. Niektorí mladí nemusia mať motiváciu sa zapájať vôbec, a to z rôznych dôvodov. Najčastejšie to môže byť málo voľného času na aktivity mimo školy či práce. Pomôcť by mohlo viac možností a informácií o tom, kde sa mladí ľudia môžu zapájať. Pokiaľ v škole nie je vytvorené prostredie na participáciu, niektorým mladým ľuďom sa môže ťažšie hľadať priestor na participáciu, ak nepoznajú organizácie, projekty alebo spolky, či iných mladých ľudí, ktorí by im s možnou participáciou pomohli. Pre Rómov a Rómky a ľudí so zdravotným postihnutím môže byť veľkou bariérou aj strach z toho, ako by ich ľudia v týchto organizáciách prijali.

Mladým ľuďom by v participácii pomohli najmä dostupné priestory a kontakty

Pre lepšie možnosti participácie je potrebné pre mladých ľudí a spolu s nimi vytvárať priestory, napr. komunitné centrá, kde by sa mohli rôzni mladí ľudia stretávať a vytvárať si tak vzájomné väzby a kontakty, kreovať nápady na svoje vlastné aktivity a projekty. Pomôcť by mohli aj rôzni už angažovaní ľudia, ktorí vedia mladým ľuďom pomôcť s ich nápadmi,

nasmerovať ich v prípade potreby, ale pomôcť im aj s rôznymi administratívnymi a inými úkonmi. Finančná podpora pre rôzne aktivity je taktiež potrebná. Komunikácia o týchto aktivitách by mala zdôrazňovať, že aktivity sú inkluzívne a pre všetky skupiny mladých ľudí.

Mladí ľudia z menších

Identita, dôvera, vylúčenie, participácia

Autorky

Elena Gallo Kriglerová

Alena Holka Chudžíková

Jana Kadlečíková

Michaela Píšová

©Centrum pre výskum etnicity a kultúry

2022

CVEK

centrum pre výskum
etnicity a kultúry

CVEK
centrum pre výskum
etnicity a kultúry